

סימן כד

אתר אינטרנט הפתוח בשבת

פתיחה	פרק ז: מראית עין
פרק א: שביתת כלים	פרק ח: זילותא דשבת
פרק ב: הנאה ממעשה שבת	פרק ט: אלפני עור לא תתן
פרק ג: כתיבה במחשב בשבת	מכשול ואיסור מסייע
פרק ד: חלות הקנין בסחר ומכר	לעוברי עבירה - בהכשלת
באמצעות כרטיסי אשראי באינטרנט	הגולשים באתר
פרק ה: איסור מקח וממכר בשבת	פרק י: הכרעת הפוסקים
פרק ו: שכר שבת	סיכום

פתיחה

בשנים האחרונות, עם התפתחותם המואצת של המדע והטכנולוגיה, השתנו לחלוטין דרכי המסחר בעולם. והשינוי התעצם שבעתיים, עם התפתחות רשת האינטרנט, המאפשרת לחברות להציג את מרכולתם ב'אתרים', ואף לבצע רכישת מוצרים הנמכרים ב'אתר' באמצעות כרטיס האשראי.

רשת האינטרנט היא אוסף של רשתות תקשורת המורכבת ממספר רב של מחשבי ענק המפוזרים ברחבי העולם הנקראים 'שֶׁרֶתִים', המחוברים ביניהם בקווי תקשורת מהירים. האדם היושב בביתו או במשרדו ורוצה להשתמש ברשת זו, מתחבר תחילה לאחד השרתים, ומשם נפתחת בפניו הגישה לרשת השרתים, ולמעשה לרשת האינטרנט כולה. אדם או חברה הרוצים לפרסם מידע, מקימים 'אתר' באחד מהשרתים הללו, ופירוש הדבר שהם שוכרים מחברה מסויימת [שהיא בערבון מוגבל, וברוב המקרים הינה בבעלות של גויים] בעלת ה'שרת' [הנקראת 'סֶפֶק'] מקום בדיסק, שבו נמצא המידע שעתיד להתפרסם. וכך נמצא שהאדם יושב בביתו, ובאמצעות המחשב האישי שלו הוא שואב את המידע הנחוץ לו בגלישה ברשת האינטרנט וכניסה לאתרים המעניינים אותו. ובאותה דרך הוא יכול לשלוח הודעות

כדי להזמין ולרכוש מוצרים שהתשלום עבורם מתבצע באמצעות כרטיס אשראי.

מובן מאליז שכל הפעולות הללו מתבצעות באופן אוטומטי על ידי רשת המחשבים, בין בימות החול ובין בשבת. ובשעה שבעל האתר יושב בביתו בשבת ואינו עושה דבר בקשר לאתר, נמשכות כל הפעולות באתר הפתוח בשבת ללא הפרעה.

התיאור הנ"ל הכרחי בבואנו לדון האם מותר להשאיר אתר אינטרנט פתוח בשבת, שאלה הדורשת בירור בנושאים הבאים:

[א] **שביתת כלים** – אם נחשיב את אתר האינטרנט כ"כלי" של בעליו, האם יש איסור בשבת שלא יעשו מלאכות בכליו של האדם, בדומה לדין שביתת בהמתו, שאף שהאדם אינו עושה בעצמו כל פעולה בשבת, הדבר אסור.

[ב] **הנאה ממעשה שבת** – האם בפתיחת האתר יש אופנים שעלולים לעבור על איסור הנאה ממעשים שנעשו בשבת.

[ג] **איסור מקח וממכר בשבת** – בנדון זה, ראשית יש לברר, האם חל קנין בסחר ומכר באמצעות כרטיסי אשראי באינטרנט, או שזוהי רק התחייבות בעלמא. ובמידה וברכישת מוצרים באמצעות האתר חל קנין, השאלה היא, האם אדם שיש בבעלותו אתר אינטרנט הפתוח בשבת, עובר על איסור מקח וממכר בשבת, כאשר הגולשים מבצעים עסקאות [קניה או מכירה] באמצעות האתר.

כמו כן הנדון בשאלה זו מצריך בירור מוקדם בנדון **כתיבה במחשב בשבת** – האם הדבר אסור מהתורה או מדרבנן, וכפי שיבואר במקומו.

[ד] **שכר שבת** – האם בעל האתר עובר על איסור 'שכר שבת' בנטילת תשלום עבור השירותים שהוא מספק באתר בשבת, או עבור קניית מוצרים שהוזמנו מהאתר.

[ה] **מראית עין** – מצאנו שחכמים אסרו לעשות בשבת דברים שיש בעשייתם חשד 'מראית עין', שהרואים עלולים לחשוד שהעושה אותם עובר איסור, הגם שאין בעצם המעשה איסור. והשאלה היא, האם בהשארת אתר האינטרנט פתוח בשבת אין איסור 'מראית עין' שיחשדו כי בעליו מפעילו בשבת.

[ו] **זילותא דשבת** – יש פעולות שנאסר לבצען בשבת בגלל החשש שעל ידי זה יגרם זלזול בכבוד השבת. והשאלה היא האם יש לאסור את

השאר אתר האינטרנט פתוח בשבת מסיבה זו, שיש חשש שהדבר יגרום לזילותא דשבת.

[ז] לפני עור לא תתן מכשול' ואיסור 'מסייע לעוברי עבירה' – מלבד הנדונים הנ"ל האם בעלי האתר עוברים על איסור כאשר הם משאירים את האתר שלהם פתוח בשבת, צריך לברר אלו איסורים עלולים הגולשים באתר בשבת לעבור בשעה שיכנסו לקרוא את הכתוב בו, או לקנות באתר מוצרים, וממילא יש לדון האם בעל האתר עובר על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לעוברי עבירה', כתוצאה מכך שהשאיר את האתר פתוח לכניסת גולשים בשבת לפי זמן המקום שלהם.

מלבד זאת, במידה ויש איסור בהשארת אתר האינטרנט פתוח בשבת, יש לדון לפי זה, כיצד נקבע זמן השבת, כלומר מתי עליו לסגור את האתר. אם האיסור הוא מצד פעולותיו של בעל הבית, אזי עליו לסגור את האתר לפי הזמן במקום הימצאו בשבת.

יתכן גם, שאם הפעלת האתר כרוכה בפעולות אסורות בשבת, צריך יהיה לסגור את האתר לפי זמן השבת במקום השבת.

ואילו אם נאמר שהאיסור בהשארת אתר פתוח בשבת הוא בגלל הכשלת הגולשים בו, הרי שלכאורה יהיה עליו לסגור את האתר שלו לפי זמן מקום הגולשים, הווה אומר שעליו לסגור את האתר למשך כמעט ארבעים ושמונה שעות – מהזמן שמתחילה השבת במזרח העולם ועד שהיא יוצאת במערבו (או שעליו למצוא פתרון טכני שימנע מהגולשים להיכנס לאתר שלו בשבת לפי הזמן המקומי שלהם).

יש לחלק את הדיון בנושא אתר אינטרנט פתוח בשבת לשלושה סוגים של אתרים:

[א] אתרים שבהם מידע בלבד – אשר לא מתבצעים בהם פעולות מסחריות.

[ב] אתרים מסחריים שמזמינים מהם מוצרים – והיינו שהקונה מזמין מוצר ומתחייב לשלמו באמצעות כרטיס האשראי שלו, והמוצר ישלח לביתו לאחר השבת.

[ג] אתרים מסחריים שניתן לבצע בהם קניה בשבת – כגון אתרים שניתן לרכוש בהם תוכנות מחשב, מוצרי בידור שונים או כרטיסי כניסה לאירועים, שמיידי עם סיום מסירת פרטי כרטיס האשראי, נעשה הקנין בפועל באופן אוטומטי, והקונה מקבל [אל המחשב שלו] את המוצר שקנה.
בכל אחד מסוגי האתרים הנ"ל, צריך להשיב על השאלות שהצגנו לעיל, בהתאם לצורת פעילות האתר.

★ ★ ★

פרק א: איסור שביתת כלים

- א -

כלים" בשבת. ואילו לדעת בית הלל, אין אדם מצווה על "שביתת כלים" בשבת, ולכן אין כל איסור להתחיל במלאכה בערב שבת גם כאשר היא נמשכת בשבת על ידי כליו.

בתוספתא (שבת פ"א ה"א) ובירושלמי (שבת פ"א ה"ה) מובא כי בית שמאי למדו את דין "שביתת כלים" מהפסוק (שמות כ, ח) "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", ש"תהיה כל מלאכתך גמורה בערב שבת". ובית הלל הסוברים שאין אדם מצווה על שביתת כליו בשבת למדו זאת מהכתוב (שמות כג, יב) "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות" – "עושה אתה כל ששה". והיינו שמותר לעשות מלאכה ביום השביעי כאשר היא נעשית מאליה כתוצאה ממעשה בששת הימים הקודמים לה.

לד"ה פסק הרמב"ם (הלכות שבת פ"ג ה"א) כבית הלל, שאין אדם מצווה על שביתת כלים בשבת: "מותר להתחיל

במישנה במסכת שבת (יז, א) נחלקו בית שמאי ובית הלל האם מותר להשרות צמר בצבע בערב שבת, כדי שבמהלך השבת יקלט הצבע בצמר: "בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסמנים וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום. ובית הלל מתירין". ובסוגיית הגמרא (יח, א) מבואר כי שורש מחלוקתם הוא בדין שביתת כלים בשבת: "אמר רב אסי, מאן תנא שביתת כלים דאורייתא, בית שמאי היא, ולא בית הלל". ומובא בסוגיא כי טעמם של בית שמאי הוא, שיש ללמוד מהפסוק (שמות כג, יג) "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו", שכשם שציוותה תורה על שביתת בהמתו "למען ינוח שורך וחמורך" (שמות כג, יב), כך גם נצטוונו על שביתת כלים. ולכן, לדעתם, אף שהבעלים עצמו אינו עושה כל מעשה בשבת, נאסר עליו להתחיל במלאכה בערב שבת באופן שהמלאכה נעשית בשבת על ידי כליו, מכיון שמוזהרים על "שביתת

במלאכה מערב שבת אף על פי שהיא נגמרת מאליה בשבת, שלא נאסר עלינו לעשות מלאכה אלא בעצמו של יום, אבל כשתעשה המלאכה מעצמה בשבת, מותר לנו ליהנות במה שנעשה בשבת מאליו". וכן נפסק בשלחן ערוך (או"ח סימן רמו סע' א) כבית הלל: "מותר להשאיל ולהשכיר כליו לאינו יהודי, ואף על פי שהוא עושה בהם מלאכה בשבת, מפני שאין אנו מצווים על שביתת כלים".

ואפילו מדרבנן אין כל איסור בשביתת כלים, וכפי שכתב הטור (או"ח סימן

רנב) "מותר לתת שעורים בגיגית לשרותן, ולתת גחלים בכלי והן דולקין והולכין כל השבת, אף על פי שמשתמש בכלי, דקיימא לן שביתת כלים לאו דאורייתא, ואפילו אם הכלי עושה מעשה בשבת", והעיר הבית יוסף: "ומה שכתב [הטור] דקיימא לן שביתת כלים לאו דאורייתא, אינו מדויק. דאפילו איסורא דרבנן ליכא, דהא לכתחילה שרי, אלא דנקט סירכא דלישנא דגמרא למאי דהוה סלקא דעתך דבית הלל אית להו שביתת כלים דאורייתא".

סיכום: ומאחר ונוכחנו כי הכרעת הפוסקים ברורה ללא כל חולק, שלא נצטוונו, לא מהתורה ולא מדרבנן, על שביתת כלים בשבת, הרי שאפילו אם נחשיב את אתר האינטרנט כ"כלי" של בעליו, אין כל איסור שיעשו ב"כלי" זה מלאכות בשבת מדין שביתת כלים בשבת.

אמנם, כפי שהובא בפתיחה, במציאות הטכנית של 'אתר' אינטרנט, שכל הפעולות בו מתבצעות על ידי ה'שרתים' הנמצאים על פי רוב בבעלות של גויים, אזי גם כשמשלמים בעד שכירות המקום ב'שרת' קשה להגדיר את האתר כ'כלי' של בעליו, ולכל היותר יש לבעלים רשות שימוש בו, ותו לא, וצ"ע.

★ ★ ★

פרק ב: הנאה ממעשה שבת

- ב -

גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד". ובמשנה ברורה (ס"ק ד) כתב: "במזיד אסור לו לעולם ליהנות מאותה מלאכה, דקנסוהו רבנן. ומכל מקום מותר לו ליהנות מדמיה של המלאכה". ומפורש איפוא, כי האיסור

בש"ע (או"ח סי' שיח סע' א) נפסק: "המבשל בשבת (או שעשה אחת משאר מלאכות, טור) במזיד, אסור לו לעולם, ולאחרים מותר למוצאי שבת, מיד. ובשוגג, אסור בו ביום

- ג -

אמנם בספר קדושת השבת (הלכות חשמל בשבת ויו"ט ח"ב, מילואים פ"א ענף 13) הביא המחבר, הרב משה הררי, משא ומתן שקיים בנדון אתר אינטרנט פתוח בשבת עם הגר"ש אלישיב, אשר סבור שאם נתקבלו הזמנות באתר בשבת, אסור לקרוא אותם לעולם. לפנינו דבריהם:

"שאלנו את הגר"ש אלישיב, גבי מקרה שבעל האתר אינו מוכן לסגור את האתר שלו בשבת, האם בדיעבד רשאי הוא במוצ"ש להכנס לאתר שלו ולראות את ההודעות שהשאירו עבורו באתר, או בקשות להזמנות מסחריות. וענה הגרי"ש, שאין להסתכל באתר לאחר השבת, כי זה נקרא מעשה שבת. ושאלנו, עד מתי אסור, אם שולח ההודעה שמזמין את הסחורה הינו יהודי, האם זה אסור עולמית. וענה הגרי"ש, א באופן החלטי: כן. ושאלנו, המותר יהיה לקרוא במוצ"ש את ההודעות אם שולח ההודעות הינו גוי. וענה הגרי"ש, א, שבדרך כלל אומרים שמותר הדבר בכדי שיעשה במוצאי שבת, אך פה לא שייך בכדי שיעשו. ושאלנו מדוע, הרי לוקח כמה דקות לשלוח הודעה או הזמנה באתר. וחזר הגרי"ש, א ואמר, שגם אם שולח ההודעה או ההזמנה הינו גוי זה אסור לגמרי ולא שייך להתיר בכדי שיעשו".

בהמשך דבריו כתב הרב הררי, שהגר"ש אלישיב אמר "שלא שייך פה

ליהנות מחילול שבת הוא רק בהנאה מהדבר עצמו [חפץ, מאכל] שבו נעשה מעשה של חילול שבת, ולא בהנאה המתקבלת מדמי המלאכה שנעשתה בשבת.

ולכן בפתיחת אתר בשבת, גם אם יש לבעלים הנאה [תשלום] בתמורה לחילול שבת [בהנחה שנגרם חילול שבת בהפעלת האתר] – הרי זו הנאה מדמי מעשה שבת, ולא הנאה מדבר שנעשה בו חילול שבת, ואין בכך כל איסור.

אלא שכל זה נכון רק אם הבעלים לא עשה איסור בהשאת האתר פתוח, מכיון שאם השאת האתר פתוח כרוכה באיסור, יש לדמות זאת למבואר בדברי הרמ"א (או"ח סי' רמג ס"ב) בדין מרחץ של ישראל שאסור להשכירו לגוי "מפני שנקרא שם ישראל עליו", שאם עבר והשכירו במקום האסור "יש אומרים ששכרו מותר, ויש אומרים שאסור". וכתב המשנה ברורה (ס"ק טז) שאין מחלוקת בין שתי הדעות המוזכרות ברמ"א: "דלא פליגי, דבמקום דמותר מדינא, כגון שהשכיר המרחץ לאינו יהודי לשנה או לחודש, דמשום שכר שבת ליכא, דהלא הוא בהבלעה ואינו אסור אלא משום מראית העין, לכן בדיעבד מותר לקבל השכר מהאינו יהודי. מה שאין כן אם השכירו לימים, דמדינא אסור משום שכר שבת, לכן אפילו הביא האינו יהודי מעצמו מעות, אסור לקבל הימנו".

לומר בכדי שיעשו, כי זה כבר נעשה, ואי אפשר להחזיר את פעולת ההזמנה. אם היה אפשר לקשור את שולח ההודעה או ההזמנה בשלשלאות של ברזל שישאר עד מוצ"ש ואז יזמין שוב, אז אמרין בכדי שיעשו. וזה אומרים למשל במי שבישל בשבת, שאז שייך שיבשל שוב במוצ"ש במקום מה שעשה בשבת, אך פה הקונה ופעולת ההזמנה כבר הלכו, ולא שייך לומר בכדי שיעשו. וראה הגריש"א שעדיין לא הבנו כל כך את הטעם לאסור עולמית, והוסיף והסביר שזה כמו בחתונה שצילמו את המאורע ואי אפשר להחזיר אחר כך את המאורע שוב ולצלם הכל מחדש", עכ"ד.

אולם עם כל זאת, סברא זו לא מובנת, וכפי שהביא בספר קדושת השבת את דברי רבי אביגדור נבנצל, רבה של העיר העתיקה שכתב על ההשוואה בין חתונה לנדון דידן: "צ"ב דהא כאן אפשר לבצע ההזמנה אחר שבת". וכוונתו, שתמונות מחתונה אי אפשר לצלם במוצאי שבת פעם נוספת, אבל את ההזמנה אין כל בעיה לבצע שוב במוצאי שבת, שכן בדרך כלל נשמרים באתר גם פרטי המזמין ודרך התקשרות עמו למקרה שיהיה בעיה עם ההזמנה, ולא אחת החברה יוצרת קשר עם

המזמין אם פרטיו לא נקלטו באופן תקין או שאין את המוצר במלאי. ואם כן מדוע שלא נמתין במוצאי שבת עד לאחר 'בכדי שיעשו'.

עוד העיר בספר קדושת השבת, שאסור ליהנות מהזמנה שנעשתה בשבת או מדואר אלקטרוני שהגיע בשבת, בגלל החשש שבחברה המפעילה את האתר והשרתים יש מפקחים שתפקידם לשמור שלא יהיו תקלות ובמידת הצורך לתקנם. ובין אם המפקח יהודי או גוי, יש כאן הנאה ממלאכת שבת שהם עושים עבור המשתמשים באתר.

אולם גם טענה זו אין בה יותר מאשר כל טענה נגד השימוש בחשמל בשבת, בגלל חשש חילול השבת שנעשה בחברת החשמל עבור המשתמשים בחשמל. ואם כן, כשם שהנוהגים להשתמש בחשמל בשבת בארץ ישראל, יש להם על מה שיסמכו, כן הדין לענין השימוש באתר. ובפרט הואיל ובמציאות, רוב השרתים, גם של החברות הישראליות, נמצאים בחו"ל ורוב הלקוחות שלהם אינם יהודים, אשר על כן אין מקום להחמיר ולחשוש שנעשה בשבת מלאכה עבור היהודי [ומעולם ולא שמענו שבחו"ל החמירו שלא להשתמש בחשמל].

פרק ג: כתיבה במחשב בשבת

בטרם נבוא לדון בשאלות הלכתיות נוספות הכרוכות בהשארת אתר אינטרנט בשבת, יש לברר האם כתיבה במחשב בשבת אסורה מהתורה או מדרבנן, ויש לכך השלכות לשאלות אלו, כדלהלן.

- ד -

מכך לדין כתיבה לצורך חולה שאין בו סכנה.

את צדדי השאלה היטיב לנסח הרב גדליה אהרן רבינוביץ במאמרו המקיף "בדבר שימוש במחשב לענין רישום מידע רפואי בבתי חולים", אשר ראה אור בקובץ הלכה ורפואה (ח"ה עמ' קלד), וז"ל: "יש לעיין בענין כתיבה במחשב אם יש בה מלאכה דאורייתא בשבת או שאיסורה רק מדרבנן, ונפקא מינה לגבי השימוש בבתי חולים לרישום מידע רפואי, דאם אין בזה מלאכה דאורייתא אפשר להתיר להשתמש בו בשבת. וטעם הדבר, הוא שהרי לכל הפחות מדובר בחולי שאין בו סכנה, ובהרבה מקרים המידע נוגע גם לחולי שיש בו סכנה. ואף אם המידע לא כל כך חיוני בזמן שרושם אותו, מכל מקום יש אפשרות סבירה שיצטרך בו לאחר זמן. לכן יש להתיר איסור מדרבנן ברישום מידע רפואי כשבת".

בפתיחת דבריו כתב הרב רבינוביץ: "נראה דאם המחשב עדיין לא מופעל, בודאי שיש בעיה של מלאכה כמו שיש בהפעלת כל מכשירים חשמליים, שלדעת החזון איש יש בהן מלאכת בונה או

שתיים מל"ט מלאכות שבת הן מלאכת כותב ומלאכת מוחק כמובא במשנה במסכת שבת (פ"ז מ"ב), ואשר פרטיהן נתבארו בשו"ע בהלכות שבת (או"ח סימן שמ סע' ג-ה). ובמשנה ברורה (שם ס"ק כב אות א) כתב: "אין הכותב חייב [חטאת] עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד כגון דיו ושחור [היינו פחם רש"י] וסקרא [צבע אדום] וכל כיוצא בהם שהוא דבר המתקיים, וכן אינו חייב עד שיכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו, כגון על עור וקלף ונייר ועץ וכיוצא בהם. אבל הכותב בדבר שאין רישומו עומד, כגון במשקין ומי פירות או שכתב בדיו וכיוצא בו, על עלי ירקות ועל כל דבר שאינו עומד, פטור. ואינו חייב עד שיכתוב בדבר העומד על דבר העומד. וכן אין המוחק חייב עד שימחק כתב העומד מעל גבי דבר העומד. וכל זה לענין חיוב חטאת, אבל איסור דרבנן יש אפילו כתב בדבר שאינו עומד על דבר שאינו עומד, וכן לענין מחיקה".

ומעתה צריך לברר, האם כתיבה על מחשב נחשבת ככתיב בדבר מתקיים, ונפקא מינה האם איסור כותב או מוחק הוא מהתורה או מדרבנן, והמסתעף

על המסך, מכל מקום אין בזה מלאכה דאורייתא משלוש סיבות:

ראשית, אין זה כתב המתקיים, בגלל ש"אין האותיות מתקיימות בעצמן אם לא שהמחשב פועל ומאיר בהם, שהרי ברגע שתיפסק פעולת המחשב יעלמו התווים, ואם כן אין להם עמידה בפני עצמם. ויש לומר דדבר שאין לו קיום בפני עצמו אלא צריך כח אחר מחוצה לו לקיימו, אין זה קרוי קיום". שנית, הכתיבה שעל המסך שונה מהכתיבה שהיתה במשכן "שהרי במשכן היתה הכתיבה קבועה במקומה בקרש, ועל ידי זה היה יכול לזהות כל קרש וקרש. מה שאין כן התווים שעל המסך שהם ניידים ויכול להזיזם ממקום למקום. ואם כן גם מבחינה זו יש מקום לטעון שהכתיבה שעל המסך חשובה כתיבה שאינה מתקיימת, מכיון שאינה קבועה במקומה ולא דמי לכתיבה שבמשכן". שלישית, הצגת הנתונים על המסך אינה אלא לשעה "מכיון שכל מה שמוסיף יותר נתונים, הרי הנתונים החדשים דוחים את הראשונים מעל המסך, מכיון שמקום המסך מוגבל, והנתונים הראשונים צריכים לפנות מקום לנתונים החדשים, וכל הצגתם על המסך אינה אלא לראות אם כתיבתו נכונה, וכדי להגיה את כתיבתו, ואין כוונתו שיישאר על המסך, אלא רק בתוך זכרון המחשב ושמור על הדיסקט".

ובספר נשמת אברהם (או"ח סימן שמ הערה 11) הביא ידידי פרופ' אברהם סופר

מכה בפטיש. כמו כן מסתבר לומר דלפי דעת החזון איש יש מלאכה במה שמכניס דיסקט ומחברו לכונן הדיסקטים דחשוב תיקון מנא, כיון דמתקיננו לשימוש. ואולי גם הפעלת תוכנה חשובה תיקון מנא, וצ"ע. לכן נראה דיש למקד שאלתנו דווקא כמחשב שהוא כבר מופעל ועם דיסק קשוח או עם דיסקט מוכן לקבל נתונים ובתוכנה שכבר מופעלת, והשאלה היא רק על הכנסת המידע בתוך זכרון המחשב, על הופעת התווים על המסך ועל שמירת הנתונים בתוך דיסקט או בתוך הדיסק הקשיח [אבל אין שאלה על דבר הדפסת המידע על ידי מדפסת, שבזה בוודאי יש מלאכת כתיבה דאורייתא]. ונראה דיש לחלק הדיון לכמה חלקים:

[א] מבחינת מלאכת כתיבה בין על דיסקט או על הדיסק הקשוח ובין על המסך.

[ב] מבחינת מלאכת בונה או מכה בפטיש, בין מצד סגירת מעגלים חשמליים, כאשר לוחץ על המקשים, ובין מצד שמירת הנתונים על דיסקט או על הדיסק הקשיח.

[ג] מבחינת מלאכת הבערה ובישול, כאשר הלחיצה על המקש גורמת להופעת תווים על המסך.

- ד -

מלאכת כתיבה ומחיקה במחשב בשבת

והנה בנוגע למלאכת כתיבה, צידד הרב רבינוביץ שלמרות שהתווים ניכרים

נשתנה ולא ראוי לכל שימוש עוד עד אחרי שעשו בו דבר לפתח אותו, עכ"ל".

הכלל העולה מדברים אלו הוא, שאין בכתיבה במחשב איסור כתיבה מהתורה, מכיון שאין זה נחשב לכתב המתקיים.

- 1 -

אולם לעומתם, לדעת הגר"ש ואזנר, בכתיבה על מחשב מתחייב משום מלאכת כותב מהתורה, ונימוקו עמו:

"וְיָדִידִי בעניי לענין שבת לא זו דאסור אלא גם חיובא דאורייתא איכא. ושני ריעותות דאיכא כאן לכאורה [א] היינו שאין מלאכתו מתקיימת [ב] ושהוא רק דרך גרמא, באמת אינם סיבה לפוטרו מכותב דאורייתא בנדון דידן.

דממעם אין מלאכתו מתקיימת, כיון דמתקיים בשעתו ועושה פעולה הנצרכת בשלמותה, דהיינו כתיבה המבוקשת, זה כבר בגדר המתקיים. וכמו הכותב על כשרו בשבת (קד, ב) דחייב, וכלשון הרמב"ם (הל' שבת פ"א הט"ז) דאע"פ שעובר לאחר זמן, הרי זה ככתב והכי נמי נעשה פעולה חדשה למחקו מיד, אבל מעצם הכתיבה הרי זה נקרא מתקיים, ומה שצריך לו נעשה בשלמות.

ואף שאינו מצייר את האותיות ביד על ידי כתיבה אלא בגרמת הלחיצה על כפתורים וכדומה, הרי כבר כתבתי בעניי

אברהם שגם לדעת הגרש"ז אויערבך והגר"ע יוסף, אין איסור כתיבה מדאורייתא בכתיבה במחשב, וז"ל: "בשבת לכאורה אין כאן איסור דאורייתא של כתיבה במה שמתקתקים ומופיעים אותיות ומילים על מסך המחשב, כי האותיות מופיעות על המסך על ידי "ירי" של אלקטרונים על חומר זרחני אשר מרוח על הדופן הפנימית של המסך ומאיר בצורה של אותיות. וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ח א"ח סימן מח) הדן בכתיבה בחול המועד במכונת כתיבה, וכתב שם בסוף: ולדעתי ההקלדה של המחשב בודאי שאין בה שום חשש איסור, כיון שאין האותיות מודפסות על דבר המתקיים, אלא שנראים על מסך המחשב בלבד, וגם בהדפסה אינו אלא מעשה הדיוט, וכמו שהתרנו הדפסה במכונת כתיבה מטעם זה, וזה ברור, עכ"ל. ואינו נוגע כלל לענין בונה.

והגרש"ז אויערבך כתב לי: ירי של אלקטרונים אין זה חשוב מן התורה ככתב. אך בהכנסת האותיות לתוך הדיסקט [והוא הדין כשמקליטים ברשם קול] יתכן שיש לחשוש לאיסור דאורייתא של בונה כי הוא עושה בכך כלי. וכתב לי מו"ר הגרי"י נויבירט להסביר, כי לפני ההקלטה הקסטה היא כגוף מת ללא כל תועלת, ורק אחרי ההקלטה הקסטה נהפכת לדבר שמשמיע קולות. ואינו דומה לפילם שהאחרונים שו"ת הר צבי [יו"ד סי' רל] דנו בזה שאם אין בו נורית 'פלאש' לא ידוע מה האיסור, כיון שהפילם אחרי הצילום לא

(שבת הלוי אר"ח סימן מז) במש"כ הרא"ש (ב"ק ס, א) בזורה דחייב בשבת אע"פ שהמלאכה רק בדרך גרמא, וכתב הרא"ש שם דבהכי חייביה רחמנא כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה על ידי רוח, ע"כ דאין לדייק דדווקא זורה, אלא כל כיוצא בזה כיון דבמלאכת שבת עיקר היסוד מלאכת מחשבת לעשות המלאכה כדרכה, ואם מלאכה זו תהיה אב או תולדה נעשתה בכדרכה, בדרך זו נחשב כעושה בידים ממש. ורמזתי שם על דברי גאון עוזנו החזון איש (ב"ק סימן יד) דחורש בשבת או זורע במכונה, והאדם לוחץ לחיצה ראשונה על כפתור ועל ידי זה נפעלת מערכת גלגלים המניעים זה את זה שגורמים שוב לפעולת חרישה וזריעה, חייב מהתורה דכיון דדרכו בכך היינו מלאכת מחשבת דאורייתא, עי"ש היטב. והכי נמי בנדון דידן".

לפנינו דעתו של הגר"ש ואזנר, שבכתיבה על מחשב מתחייב משום מלאכת כותב מהתורה, כי הכתב נחשב כתב מתקיים, ואין זה נחשב גרמא – שכן זוהי צורת הכתיבה הנדרשת במחשב ונתקיימה 'מלאכת מחשבת' בשבת.

יצויין כי בקובץ תחומין (חלק יט, עמ' 350 הערה 1) הביא הרב ישראל רוזן את דבריו של פרופ' זאב לב בספרו מערכי לב (עמ' שנה) שכתב כי לדעתו "ברור כי הכתיבה אינה מתקיימת, שהרי היא נכתבת מחדש עשרים וחמש פעם בשניה". והרב רוזן השיג עליו: "לענ"ד אין בהשגתו ממש, שכן הגדרת

'מתקיימת' תלויה בעיני בני אדם וחושיהם, ולא ב'פנימיות המעבדתית והמדעית'. וכבר האריכו אחרונים ש"אין לאדם אלא מה שעניו רואות" בקשר להיתר אכילת החיידקים, לניקב הריאה כלשהו, לנגיעת אותיות סת"ם שאינן ניכרות בעין, לבדיקת אתרוג "חסר משהו" ועוד".

ואילו הרב רוזן מחלק בין מחשב שיש בו תוכנה למחיקה עצמית, שהכתיבה על גביו יכולה להחשב לכתב שאינו מתקיים, ובין זה שאין בו תוכנה כזו, שאז הכתב נחשב לכתב המתקיים: "אכן, אם במחשב פועלת 'תוכנת מחיקה', הגורמת שכל כתיבה על המסך תיעלם לאחר פרק זמן קצוב, אזי יש להחשיב את הכתיבה כאינה מתקיימת. וגם לדעת הר"ש וואזנר הרואה בהשלמת תכלית הכתיבה את הגדרת ה'מתקיימת', הרי בעת ההקלדה עדיין לא נשלמה הפעולה לפני השמירה בדיסק. אם בעת הכתיבה המנגנון המוחק כבר פועל, הרי זה אינה מתקיימת". והוא מסיים בהערה: "וצ"ע האם גם תוכנת 'שומר מסך', המעלימה לפי שעה את תוכן המסך וניתן להחזירו בלחיצת מסך, האם גם מצב זה ייחשב כאינו מתקיים".

- ז -

מלאכות בונה ומבעיר בכתיבה במחשב בשבת

באמור לעיל, בכתיבה במחשב, יש גם לדון האם עובר על מלאכת בונה

להנאתו של השומע, ולכן אית ביה משום בונה, עכ"ל".

אמנם הרב ישראל רוזן העיר בקובץ

תחומין (חלק יט, עמ' 350 הערה 2)

שהגר"ש ואזנר בתשובתו המובאת לעיל [אות כד] סיים את דבריו בקביעה כי "לענין חול המועד אולי יש לצדד קצת בכתיבה כנ"ל [שאינה מתקיימת], כיון דיסוד מלאכת חול המועד היא טירחת המלאכה", ולא דן שם כלל בתשובתו לענין השמירה בדיסק שתחשב כאיסור משום בונה.

ובענין איסור בונה או מכה בפטיש מצד

סגירת מעגלים חשמליים כאשר לוחץ על המקשים, הרחיב את היריעה הרב רבינוביץ [בהמשך דבריו המובאים לעיל אות כה] וז"ל: "לפי שיטת החזון איש [או"ח (סימן נ ס"ק ט) שיש בלחיצה על מתג החשמל איסור דאורייתא של בונה] יש לדון אם בכל פעם שהוא לוחץ על מקש יש מלאכה דאורייתא, כיון שהלחיצה גורמת לשרשרת של סגירת מעגלים חשמליים. או שיש לומר דכיון דהמחשב הוא כבר מופעל כל לחיצה ולחיצה בפני עצמה לא חשובה תיקון מנא, ואינה חשובה אלא שימוש במכשיר ולא תיקונו. ומסתבר דבנדון דידן גם החזו"א יודה דאין בזה משום בונה או תיקון מנא, שהרי החזו"א איירי היכא דעל ידי סגירת המעגל הוא גורם לחיבור המכשיר או הנורה לזרם החשמל, ועל ידי זה מפעילו ולהכי הוי תיקון מנא, אבל בנדון

או מכה בפטיש, בין מצד סגירת מעגלים חשמליים, כאשר לוחץ על המקשים, ובין מצד שמירת הנתונים על דיסקט או על הדיסק הקשיח.

וכפי שהובא לעיל [אות ו] לענין "הכנסת האותיות לתוך הדיסקט [והוא הדין כשמקליטים ברשם קול]" כתב הגרש"ז אויערבך לפרופ' אברהם כי "יתכן שיש לחשוש לאיסור דאורייתא של בונה כי הוא עושה בכך כלי".

דברים אלו הובאו בסגנון דומה גם בספר

שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק סו סע' נה) כתב: "מותר לכתוב בחול המועד כתב שאינו של קיימא, כגון לכתוב אותיות או ציורים על שמשה המכוסה אדים. ואף מותר לעשות חשבונות במחשב כיס, שהכתב המופיע בו אינו עומד להתקיים, וכל זה מותר אפילו שלא לצורך המועד". והובאו שם (הערה ריא) דברי הגרש"ז אויערבך ש"הזנת מחשב בנתונים אשר נרשמים על הדיסקט אסורה בחול המועד, אם אינו לצורך המועד או לדבר האבד, כיון שיש בה משום איסור בונה, כיון שדיסקט רגיל אין לו כל ערך, ורק עם רישום האותיות האלקטרוניות 'נבנה' הדיסקט". ובמקום אחר כתב בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק סח הערה קכד) "ושמעתי מהגרש"ז אויערבך, דאם אין בו צורך המועד ולא בגדר דבר האבד, אסור להקליט ברשמוקל, דכיון שהטייפ אינו משמש כלום ורק על ידי הדיבור הוא נהפך לכלי שמדבר או מנגן

דידן כשלוּחץ על המקש הריהו רק נותן פקודה למכשיר [שבו כבר זורם חשמל] שישנה כיוון זרם החשמל כדי שיוציא תו זה ולא תו אחר, ואם כן הרי אינו מתקן מנא, שהרי הוא כבר מתוקן ועומד אלא שמשתמש בו, וזהו דרך תשמישו. ולא עוד, אלא דנראה דגם מטעם אחר יודה החזו"א דאין בזה משום בונה או תיקון מנא. שהרי כאן המעגלים נשארים סגורים רק לפחות מכשניה ומיד נפתחים, ואחר כך כשלוּחץ מקש אחר הריהו גורם לשרשרת אחרת של סגירת מעגלים חשמליים שנפתחים תיכף ומיד, וכן הלאה. ואדרבה, הוא רוצה שייפתחו המעגלים במהירות הכי אפשרית כדי שיוכל ללחוץ על מקש אחר ולתת פקודה אחרת. ואם כן אף אם נאמר שיש בזה בנין, מכל מקום אינו אלא בנין לרגע ולא מתקיים כלל, ואין בזה מלאכה דאורייתא."

ומתבאר איפוא בדבריו, שכל מי שגולש לאתר אינטרנט לאחר שהמחשב כבר פועל, אינו עובר בהקלדה ובכתיבה במסך המחשב על איסור בונה מהתורה גם לדעת החזון איש [שיש בלחיצה על מתג החשמל איסור דאורייתא של בונה]. וזאת משום שהמעגל החשמלי קיים והוא רק משנה אותו ולא 'בונה' משהו חדש. ומה גם שאין הוא מעוניין שהמעגל החשמלי שנבנה ימשיך להתקיים, והרי זה כבנין שאינו מתקיים שאינו חייב מהתורה על עשייתו.

ולענין מלאכת הבערה בתקשורת מחשבים שבה תיתכן הלהטת חוטי החשמל בהדלקת נורות שונות, יש להעיר כי במציאות הנוכחית [עם המעבר לטרנזיסטורים], אין כמעט בנמצא מחשב עם נוריות להט.

★

נוכחנו איפוא לראות כי נחלקו הפוסקים האם בכתיבה על המחשב בשבת יש איסור **כותב** או **בונה** מהתורה או מדרבנן. ולהלן נראה כי יש בנדון זה נפקא מינה לבירור השאלות האם בקניית מוצרים באתר באינטרנט יש איסור משום מקח וממכר בשבת, והאם בעל האתר עובר על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לעוברי עבירה', בהכשלת הגולשים לאתר שלו הפתוח בשבת.

★ ★ ★

פרק ד: חלות הקנין בסחר ומכר באמצעות כרטיסי אשראי באינטרנט

- ח -

וצריך איפוא ביאור, מהו תוקפה ההלכתי של קניה באתרים מהסוגים הנ"ל.

- ט -

האם קנין ברכישת מוצר באינטרנט חל מדין 'סיטומתא'?

במסכת בבא מציעא (נד, א) מפורש קנין 'סיטומתא', שהוא מנהג הסוחרים לבצע קנין והעברת בעלות באופנים שונים: "אמר רב פפי משמיה דרבא, האי סיטומתא קניא". ומסקנת הסוגיא: "ובאתרא דנהיגו למקני ממש, קנו". ופירש"י: "סיטומתא, חותם שרושמים החנונים על החביות של יין, שלוקחים הרבה ביחד ומניחים אותו באוצר הבעלים, ומוליכים אותן אחת אחת למכור לחנות, ורושמים אותם לדעת שכל הרשומות נמכרות". ומכאן למדו הפוסקים (רמב"ם הלכות מכירה פ"ז ה"ד; שו"ע חו"מ סימן רא) שיש קנין הנקרא 'סיטומתא', שהוא מנהג הסוחרים לבצע קנין והעברת בעלות באופנים שונים: כגון באמצעות רישום על חביות [רש"י], תקיעת כף [רא"ש שם] או מסירת מפתח המקום שבו נמצאת הסחורה לידי הקונה [ראב"ה המובא בהגהות אשר"י שם] וכדומה. וקנין זה חל בתנאים מסויימים גם על פי ההלכה, כדברי הגמרא: "באתרא דנהיגו למקני ממש, קני". וכתב הרשב"א בסוגיא, שמדין קנין 'סיטומתא' למדנו

בראשית הדיון האם באתרים שהשימוש בהם כרוך בתשלום בעבור מידע, או שמתבצע בהם תשלום עבור הזמנת חפץ מסויים, עוברים המוכר והקונה על איסור מקח וממכר בשבת, יש לברר האמנם חל קנין בהזמנות אלו, או שזוהי התחייבות בעלמא. שהרי לא נעשה כל קנין כסף [הקונה לא העביר מעות ליד המוכר, ומה גם שאין קנין כסף במטלטלין], וגם שאר קניינים כגון משיכה, הגבהה, ומסירה לא היו.

ונראה, שיש להבחין בין שני סוגים של אתרים:

[א] אתר שבו הקונה ממלא את פרטי הזמנת המוצר שבכוונתו לרכוש, ואז המחשב מעדכן אותו באופן אוטומטי האם המוצר נמצא במלאי, ולאחר שהקונה מוסר את מספר כרטיס האשראי שלו, נגמרת העסקה, אולם הטיפול המעשי במשלוח הסחורה אל בית הלקוח נעשה רק לאחר השבת.

[ב] אתרים שניתן לרכוש בהם תוכנות מחשב, מוצרי בידור שונים, כרטיסי כניסה לאירועים, שבאתרים מסוג זה מייד עם סיום מסירת פרטי כרטיס האשראי, נעשה הקנין בפועל באופן אוטומטי, והקונה מקבל מייד במחשב שלו את המוצר שקנה.

ש"מנהג מבטל הלכה", ומשמע שתוקף קנין זה הוא מהתורה.

ולפי זה יש לומר שמכיון ובזמנינו נהוג לקנות באמצעות כרטיס אשראי, יש לכך תוקף של קנין על פי ההלכה מדין 'סיטומתא'. ולכן גם כאשר מזמין מוצר באינטרנט חל הקנין על ידי כרטיס אשראי.

למסקנא זו הגיע הרב צבי בן יעקב, אב"ד בית הדין הרבני בתל אביב, במאמרו שראה אור בקובץ תחומין (כרך יז, עמ' 282) "יש מקום לומר שתהיה הקניה בכרטיס אשראי נידונת כקנין סיטומתא, שהרי מנהג הסוחרים לקנות ולהקנות בכהאי גוונא, ואם כן הוי קנין גמור, עיין שו"ע חו"מ (סימן רא סע' א). והוי נמי קנין מדינא דמלכותא, ובכגון זה קונה אף בדבר שלא בא לעולם או אינו ברשותו, וכמו שכתב המהרש"ל (בתשובה סימן לו, הובאו דבריו בנתיבות המשפט סימן רא ס"ק א). לפי זה, כאשר באים אנו לבחון את מנהג הסוחרים בביטול מכר, הדבר יקבע על פי החוזים שיש לחברת האשראי, הן עם הקונה והן עם המוכר, ועל פי הנהגת הקיים בחברות האשראי.

יש להניח שהרגע הקובע בקנין הוא הרגע שבו חותם הלקוח על השובר המונפק מתוך מכשיר ההדפסה, ולא הרגע שהוא מוסר את כרטיסו למוכר או כשהכרטיס מועבר במכונה (או "מגוהץ"), שהרי יש להניח שעד לרגע החתימה רשאים שני הצדדים לחזור בהם, זה למשוך את סחורתו וזה את כרטיסו. ועדיין צ"ע מהו רגע הקנין כאשר

העיסקה באמצעות כרטיס האשראי נעשית דרך הטלפון, וללא חתימה".

[במאמר] המוסגר יצויין כי מפשטות דברי הפוסקים משמע שגם כאשר מוכר או קונה מגוי כל דבר שהוא, ועשה מעשה הנהוג באותו המקום לקנין, הרי זה מועיל מדין 'סיטומתא', וכמתבאר מדברי שו"ת הרמ"א (סימן פז) שדן לענין מכירת בהמה מבכרת לגוי בקנין 'סיטומתא', וכמבואר בשו"ת רעק"א (סימן לז), שו"ת חתם סופר (יו"ד סימן שיד). ובשו"ע הרב (סי' תמח סע' יא) ובמשנה ברורה (שם ס"ק יט) לענין מכירת חמץ בקנין 'סיטומתא'.

- י -

בענין חלות הקנין באמצעות האינטרנט כאשר הסחורות אינם בעולם או שעדיין לא באו לרשות המוכר, הוסיף הרב שלמה דיכובסקי, דיין בבית הדין הגדול בירושלים (תחומין כב, עמ' 332) את ההערות הבאות:

"הרב יחיאל וסרמן, במאמרו בתחומין (יח, עמ' 248-251) בנה את חלות הקנין

באינטרנט מדין סיטומתא, אולם נשאר בבעיה לגבי סחורות שאינם בעולם או שעדיין לא באו לרשות המוכר. חלק גדול מן החברות הפועלות בתחום זה אינן מחזיקות מלאי, ורק לאחר קליטת ההזמנה הן רוכשות את הסחורה מן הספק ומעבירות אותה לקונה. כיצד איפוא ניתן לבצע קנין כזה. בנוסף, הקניין אינו מתבצע בפריט

מסויים ומוגדר. הפריט המופיע על גבי המסך הוא פריט וירטואלי, חסר ממשות, ורק לאחר ההזמנה הנעשית באינטרנט לוקח המוכר מן המחסן, ולעיתים מן הספק, פריט תואם. כיצד ניתן לבצע קניין בדבר מופשט. נקודה בעייתית נוספת: הקונה אינו משלם כלל למוכר, אלא הוא משלם באמצעות כרטיס אשראי לחברת האשראי, וחברה זו משלמת לאחר מכן למוכר. האם יש לראות בכך מעשה קניין?

והפתרון שהציע הרב דיכובסקי: "ניתן לראות בקניין זה קניין כסף, המועיל במקרה שלנו, למרות שהוא ניתן לחברת האשראי ולא למוכר עצמו. בגמרא בקדושין (ו, א) נאמר: "הילך מנה והתקדשי לפלוני – מקודשת מדין עבד כנעני. עבד כנעני – לאו אף על גב דלא קא חסר ולא מידי, קא קני נפשיה; האי גברא נמי – אע"ג דלא קא חסר ולא מידי, קא קני לה להא איתתא". נמצא, שמדין עבד כנעני למדים ש"נתינת אחר בשבילו חשיבא כנתינתו", כלשון הריטב"א שם. וכן כתב רבי חיים מבריסק בחידושיו על הרמב"ם (הלכות מלוה ולוה, ה, א) שמדין עבד כנעני נלמד "דנתינתו של זה נחשבת עבור חברו". על כן, נתינת חברת האשראי תיחשב לקניין.

בהמשך דבריו כתב הרב דיכובסקי שאמנם כסף אינו קונה מטלטלין, לאחר תקנת חכמים, אולם ניתן לסמוך על דעת הפוסקים, שאם התנו המוכר והלוקח,

וגם לא קנה דבר מסויים, שמועיל קניין כסף גם במטלטלין. והקניין הנעשה באינטרנט דומה לכך, שהרי אינו מתבצע בדבר מסויים, ולכן תועיל ההתנאה לקנות בכסף.

גם את הבעיה שהקניין באינטרנט הוא בדבר שאינו ברשותו, מיישב הרב דיכובסקי על פי האמור במסכת בבא מציעא (טז, ב) "האומר לחברו שדה שאני לוקח, לכשאקחנה קנויה לך מעכשיו, קנה". וכתב בשיטה מקובצת בשם הריצב"א: "דאע"ג דהוי דבר שלא בא לעולם, מכל מקום מפני שיכול למצוא מוכרים הרבה שימכרו לו את שדותיו, כדבר שבאו לעולם דמי". וכן ניתן לדמות את הקניין באינטרנט בדבר שאינו ברשותו למה שכתב הרמב"ם (הלכות מכירה פכ"ד הי"ג) "האומר לחברו קרקע ודקלים אני מוכר לך, אפילו לא היו לו דקלים, אם רצה לקנות לו שני דקלים, הרי זה נקנה המקח". וכתב הכסף משנה: "דטעמא דמסתבר הוא, דכשהמוכר נותן לו השני דקלים, הרי הוא אומר לו, אני מקיים כמו שהתנתי. ואע"פ שבשעת המכר לא היה ברשותי, כיוון שאז היה בעולם ועתה הוא ברשותי, הוי ליה כאילו היה באותה שעה ברשותי, ומחוייב אתה לקיים הממכר".

והוא מסיים: "אכן, אף לאחר הפתרונות ההלכתיים הללו, שבחלקם נתונים במחלוקת הפוסקים, יש מקום גם בענין זה להזדקק לדינא דמלכותא, שמועיל בקניינים כדוגמת סיטומתא וקניין קרקעות בטאבו".

- יא -

אולם בקובץ התורני בית יצחק (שנה לח, תשס"ח, עמ' 106) העיר הרב יהושע גלעד פלוג, כי יש לפקפק על יישום קנין 'סיטומתא' בנדון קניית מוצרים באינטרנט, משתי סיבות:

"[א] כתב הרמב"ם (הלכות מכירה פ"ז ה"ו) מכר לו בדברים בלבד ופסקו הדמים, ורשם הלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא שלו, אם מנהג המדינה הוא שיקנה הרושם קנין גמור, נקנה המקח, ואין אחד מהן יכול לחזור בו, ויהיה זה חייב ליתן דמים. ובהלכה הסמוכה כתב הרמב"ם: דבר ברור הוא שאין דין זה אלא בשרשם בפני המוכר, או שאמר לו המוכר רשום מקחך, שהרי גמר להקנותו כמו שביארנו בחזקה ובמשיכה. הרי דס"ל לרמב"ם שאין דין 'סיטומתא' מועיל אלא אם כן הקונה קנה במנהג הסוחרים בפני המוכר, או שאמר המוכר בפירוש לעשות קנין כזה.

[ב] הן מצד הסוחרים והן מצד מנהג המדינה, כנראה שאין שום קנין עד שיגיע החפץ לביתו של הלוקח, ומחוקי חב"ת כרטיסי האשראי שאין ראוי לחוב את הלוקח עד שיגיע החפץ לביתו, ואם יבוא הלוקח וירצה לבטל את העסקה קודם

שיגיע החפץ לביתו, חב"ת כרטיסי האשראי תבטל את הקנין והמוכר יקבל כעין מי שפרע מהחברה הנ"ל.

כלומר, הגם שניתנה התחייבות מצדו של הקונה לקנות את החפץ באינטרנט, אולם למעשה עדיין ניתן לבטל את ההתחייבות, ובשל כך מסתבר שאין להחשיב את ההתקשרות באמצעות המחשב וכרטיס האשראי כמעשה קנין.

מסקנא דומה כתב הרב ד"ר רון קליינמן במאמר שפרסם בתחומין (כט, עמ' 21) תחת הכותרת: "כרטיס אשראי ומסחר אלקטרוני אינן יוצרים קנין". הוא מבסס את דבריו על בדיקת ה"חוק האזרחי" ו"מנהג המדינה" במדינת ישראל, המביאים למסקנה [לדעתו] כי "תשלום בכרטיס אשראי ומסחר אלקטרוני אינו יוצר קנין אלא הוא אמצעי תשלום. ברכישת מוצרים הוא עשוי לשכלל את חוזה המכר בין הצדדים, אם לא שוכלל החוזה קודם לכן. ובכל מקרה, הבעלות [הקנין] במוצר תעבור לקונה רק בעת מסירתו הפיזית".

עם זאת, יצויין כי כפי שציין הרב ד"ר קליינמן, מסקנת דבריו מבוססת על ה"חוק האזרחי" ו"מנהג המדינה" במדינת ישראל, וממילא בכל מקום אחר בעולם יש לבדוק את הדברים בהתאם ל"חוק האזרחי" ו"מנהג המדינה" באותו מקום.

לסיכום: נחלקו הדעות האם באתר שבו מזמין הקונה מוצר ומתחייב לשלמו באמצעות כרטיס האשראי שלו, נחשבת פעולה זו כמעשה קנין או כהתחייבות בלבד.

עתה נבוא להשכיל מכך לענין השאלה – האם אדם שיש בבעלותו אתר אינטרנט הפתוח בשבת, עובר על איסור מקח וממכר בשבת, כאשר הגולשים מבצעים עסקאות [קניה או מכירה] באמצעות האתר שלו.

★ ★ ★

פרק ה: איסור מקח וממכר בשבת

- יב -

מן המקרא דכתיב ממצוא חפצך ודבר דבר, אי נמי מקח וממכר אתי לידי כתיבה שטרי מכירה". ונתבארו בדבריו שתי סיבות מדוע נאסר מקח וממכר בשבת:

[א] איסור הנלמד מהפסוק "ממצוא חפצך ודבר דבר", שאין לעסוק בחפצי חול בשבת, ובכלל זה מקח וממכר, כגון שמעיין נכסיו לראות מה צריך למחר".

[ב] גזירה מדרבנן שמא יבוא על ידי עיסוק במקח וממכר לידי איסור כתיבה בשבת [כי סתם קנין לכתיבה עומד].

בדברי הרמב"ם (הלכות שבת פכ"ג הי"ב) מפורש הטעם השני: "כותב מאבות מלאכות, לפיכך אסור לכתוב בפוך וכיוצא בו בשבת מפני שהוא ככותב. ואסור ללוות ולהלוות, גזירה שמא יכתוב. וכן אסור לקנות ולמכור ולשכור ולהשכיר, גזירה שמא יכתוב". וכן נקט המשנה ברורה (סימן שו"ק לג) וז"ל: "מקח וממכר,

מדברי קבלה נאסר על אדם לעיין בנכסיו בשבת, כדברי המשנה (שבת קנ, א) "לא ישכור אדם פועלים בשבת, ולא יאמר אדם לחברו לשכור לו פועלים". ובגמרא (שם) נלמד דין זה ממאמר הכתוב (ישעיה נח, יג) "ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצך – אסורים, חפצי שמים – מותרים". והיינו, שאין לאדם לעסוק בשבת בחפצי חול אלא בחפצי שמים בלבד. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סימן שו"ס' א) "ממצוא חפצך, חפצך אסורים אפילו בדבר שאינו עושה שום מלאכה, כגון שמעיין נכסיו לראות מה צריך למחר".

ומפסוק זה גם נלמד האיסור לעסוק במקח וממכר בשבת, כדברי הגמרא במסכת ביצה (לז, א) "לא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין [בשבת וביום טוב] גזרה משום מקח וממכר", ופירש רש"י: "דלמקח וממכר דמו, שמוציא מרשותו לרשות הקדש, ומקח וממכר אסור

אחד כפה ואחד במסירה, אסור גזירה שמא יבוא לכתיבה".

- יג -

ומעתה יש לדון, האם אדם שיש בבעלותו אתר אינטרנט הפתוח בשבת, עובר על איסור מקח וממכר בשבת, כאשר הגולשים מבצעים עסקאות [קניה או מכירה] באמצעות האתר. ולכאורה נראה כי שני הטעמים לאיסור מקח וממכר בשבת לא שייכים בנדון זה.

הטעם הראשון - שאסור לעסוק בחפצי חול בשבת, ובכלל זה מקח וממכר, כפי שנלמד מהפסוק "ממצוא חפצך ודבר דבר", לא שייך בקניה באמצעות האינטרנט, שהרי מדברי השו"ע הנ"ל משמע שהאיסור הוא "כגון שמעייין נכסיו לראות מה צריך למחר". ובמשנה ברורה (ס"ו שו"ס ק"א) הוסיף: "ודווקא היכא דמינכרא מילתא, כגון שעומד אצל שדהו הצריכה חרישה או קצירה וכיוצא בזה, דמינכר הדבר שעומד שם לעיין בצרכיה". ומבואר כי הגזירה לאיסור מקח וממכר בשבת נאמרה דווקא כאשר הוא עושה מעשה ניכר של עיון בנכסיו - זה לא שייך כמוכר באתר אינטרנט הפתוח בשבת, שבעליו לא עושה כל מעשה, ודאי שלא מעשה הניכר, של "עיון בנכסיו" בשבת.

וגם הטעם השני לאיסור מקח וממכר בשבת - גזירה מדרבנן שמא יבוא על ידי עיסוק במקח וממכר לידי איסור כתיבה

בשבת [כי סתם קנין לכתיבה עומד], לכאורה לא שייך במקח וממכר באמצעות האינטרנט, לדעת הפוסקים שהובאו לעיל [פרק ג] שכתובה במחשב בשבת אסורה מדרבנן ולא מהתורה, וכפי הכלל הידוע שאין גוזרים גזירה לגזירה. ועל כן אין לאסור מקח וממכר בשבת, שאסור מגזירה דרבנן, גזירה שמא יבוא לכתיבה בשבת במחשב, שהיא עצמה רק איסור מדרבנן.

ומעבר לכל זה, הרי המוכר, הלא הוא "בעל האתר" לא בהכרח נמצא ליד מחשב דולק בשבת שיש חשש שיבוא לכתוב בו. ובמקרה שכזה, הרי שהחשש שמא יבוא לכתוב הוא רחוק מאד, ומסתבר שלא שייכת כלל הגזירה. ורק יש לחשוש בהכשלת הקונה בכתיבה, אך זהו ענין אחר שנרחיב עליו את הדיבור להלן [פרק ט].

- יד -

זאת ועוד, גם לאחר שנתן הקונה את פרטי כרטיס האשראי, על פי רוב, יחוייב בתשלום רק לאחר השבת, כאשר יבדקו בבית החרושת האם אכן ניתן למלא אחר מבוקשו. ונמצא שאישור העיסוק מצד חברת האשראי הוא רק נתינת תוקף להתחייבות, אך אין זה בגדר מעשה קנין אלא "התחייבות" בעלמא, ובשבת עדיין לא היתה כל החלפת בעלות, והחפץ שהוזמן על ידי הקונה עדיין נמצא בבעלות המוכר.

מענה זו העלה הרב נח אהלכויס בדבריו בקובץ אור ישראל (מונסי, חלק לה, עמ'

מט) "ואפילו לפי שיטת בעל שו"ת מנחת יצחק שמחמיר שיעשה תנאי קודם שבת שהמקבל החפץ מן המכונה יקנה הסחורה למפרע עוד קודם שבת, הנה הכא בלאו הכי לא שייך זה, דאין הקונה ע"י האינטרנט מקבל חפץ מסויים בשבת, ורק ישלחו לו לאחר השבת. ולקושטא דמילתא נראה דענין העסק על האינטרנט בכלל אינו ענין למקח וממכר, שהרי מציאות המקח וממכר הנעשה על ידי האינטרנט אין בו שום חלות קנין, לא מצד דיני ישראל ולא מצד דיני דמלכותא, שהרי אין שום נתינה של כסף ולא העברת חפץ ליד הקונה, וכל עיקר הנעשה על ידי שהקונה לוחץ כפתור הוא "התחייבות" מצד המוכר להעביר לידו החפץ במשך הזמן, אבל כעת בשבת עצמו ליכא שום החלפה של בעלות, והחפץ שעליו הצביע הלוקח עדיין הוא תחת בעלותו של המוכר. והגע בעצמך, מוכר חפצים שיש לו באוצרו חפצים כזה למאות, הלא שולח להקונה אחר השבת איזה חפץ, שהרי אפילו לא התחייב ליתן איזה חפץ מיוחד ומסוים, אלא רק חפץ כזה. וגם יתכן שהמוכר כבר נתרוקן מזה החפץ בעת לחיצת הכפתור של הקונה, ואין החפץ כעת ברשותו. ומכל מקום מתחייב עצמו שבמשך הזמן יראה להעביר לו חפץ כזה שהצביע. ואם כן בודאי פשוט דבעת לחיצת הכפתור של הקונה בשבת לא נעשה עדיין שום חלות קנין בשום אופן שהוא, ולא שייך כלל הגזירה של מקח וממכר."

פברא דומה מוזכרת בשו"ת באר משה (ח"ו קונטרס העלעקטריק סימן ג) בתשובתו

להתיר להשאיר 'מזכירה אלקטרונית' פתוחה בשבת: "אי שרי לערוך מערב שבת ענסערינג-פאן [מזכירה אלקטרונית] כדי שיקלוט בשבת מי שרוצה להזמין סחורה וכיו"ב. הנה חשש איסור מקח וממכר אין בשאלה זו, דהלא הבעל הבית אינו יודע מכלום, וגם שכר שבת ליכא, וגם קנין אינו נעשה."

- מו -

מתוך דברים אלו אנו למדים, שבבואנו לדון האם אדם שיש בבעלותו אתר אינטרנט הפתוח בשבת, עובר על איסור מקח וממכר בשבת, כאשר הגולשים מבצעים עסקאות [קניה או מכירה] באמצעות האתר, אכן יש להבדיל בין:

אתר שבו מזמין הקונה מוצר ומתחייב לשלמו באמצעות כרטיס האשראי שלו - אשר מסתבר כי פעולה זו אינה נחשבת קנין אלא התחייבות, ובפרט, שבעל האתר אינו יודע על קיומה של ההזמנה עד מוצאי שבת וגם עדיין לא טיפל בביצועה. ובשל כך, נראה שאין בזה חשש איסור מקח וממכר בשבת. לבין:

אתרים שמתבצעת בהם רכישת מוצרים בשבת - כדוגמת תוכנות מחשב, מוצרי בידור שונים או כרטיסי כניסה לאירועים, היות ומייד עם סיום מסירת פרטי כרטיס האשראי, נעשה הקנין בפועל באופן אוטומטי, והקונה מקבל [אל המחשב שלו] את המוצר שקנה, הרי זה קנין, ולכאורה יש לחשוש לאיסור מקח וממכר בשבת. שכן

מבחינה קניינית אדם זה עוסק במקח וממכר בשבת, כי על ידי מערכת המחשבים שלו נגמרים הקניינים כדת וכדין [באופנים שנתבארו לעיל]. ברם מאידך, הרי הוא עצמו אינו עושה דבר, שהרי כל הפעולות באתר נעשות מאליהן באופן אוטומטי על ידי המחשב, והרי זה דומה לדין שביתת כלים, שאין כל איסור במעשה הנעשה מאליה בכליו של אדם.

יחד עם זאת כאמור לעיל, יש לציין, כי עדיין לא ברור האם ברכישת מוצרים אלו דרך המחשב, יש בידיו של המקבל זכויות קנייניות או רק זכויות שימוש, ואין זו העברת בעלות על מטלטלין מהמוכר לקונה אלא רק רשות להשתמש במוצרים אלו, וצ"ע.

ובמזו כן בעיקר הטעם לאסור מקח וממכר הנעשה בשבת באמצעות כתיבה במחשב, הערנו לעיל [אות יג] כי לדעת הפוסקים שכתובה במחשב בשבת אסורה מדרבנן ולא מהתורה, לכאורה אין לאסור מקח וממכר בשבת, שאסור מגזירה דרבנן, גזירה שמא יבוא לכתובה בשבת במחשב, שהיא עצמה רק איסור מדרבנן.

- מז -

מקח המתחיל מערב שבת ונגמר מעצמו בשבת

אולם עדיין יש לדון בשאלה האם יש חשש איסור במקח וממכר בשבת באמצעות האינטרנט מצד נוסף.

כי אולי חשש זה שמא יבוא לידי כתיבה הוא רק כאשר בשבת עצמה עוסק בקנין, ואז קיים חשש שתוך כדי המקח וממכר יבוא לכתוב, מה שאין כן במקח המתחיל מערב שבת ונגמר מעצמו בשבת.

ואמנם שאלה זו נשאל רבי עקיבא אייגר על ידי אחיו רבי בונם, גאב"ד מאטרסדארף (הובא בשו"ת רעק"א מהדורה קמא סימן קנט) "במה דקיימא לן אין קונין בשבת, אם מכר לו חפץ בערב שבת במשיכה או בכסף, ואמר תקנה לך למחר, דבשבת נגמר הקנין. וכן מכר לו בערב שבת במעכשיו בתנאי שיעשה כך וכך, אם מותר לקיים התנאי במעשה בשבת, שעל ידי זה נתקיים הקנין למפרע בערב שבת".

בתחילת דבריו הביא רבי עקיבא אייגר ראייה להיתר "ממה שכתב התרומת הדשן (סימן רסט) בהא דאין פודין בשבת, ולא אמרינן יתן לכהן המעות מערב שבת, דאיך יעשה עם הברכות, והרי הפדיון אי אפשר לחול כי אם בשבת (הובא במג"א סי' שלט ס"ק ח). ואף על פי כן, לולי הברכות והסעודה היה מותר לפדות על ידי נתינת מעות לכהן בערב שבת, שיחול הפדיון בשבת. הרי מבואר דדין הראשון הנ"ל שרי". אולם הוא סייג את דבריו: "ואך מכל מקום צריך ראייה גדולה לזה מהש"ס".

ובהמשך דבריו הביא רעק"א ראייה מהירושלמי (יומא פ"א) שאסור לעשות קנין מערב שבת שיחול בשבת, ממה שאמרו שאסור לקדש אשה נוספת בערב

שבת על תנאי שאם תמות אשתו הראשונה בשבת יחולו הקידושין של השניה, מפני שהוא קונה קנין בשבת. ורק לכהן גדול התירו לקדש אשה בערב יום הכפורים, על תנאי שאם תמות אשתו יחולו הקידושין ביום הכפורים, משום שאין שבות במקדש. ובסוף התשובה מסקנתו שאסור מדרבנן לעשות קנין בערב שבת שיחול מעצמו בשבת.

בש"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן מו) דן באריכות בראיותיו של רעק"א מהירושלמי ומתורומת הדשן, וכתב בסיום דבריו: "לדינא ראיית רעק"א גם כן אינה ראייה, ונמצא שאין ראייה לא לאיסור ולא להיתר, ויש להחמיר בספק, ובפרט שכבר הורה זקן הגאון רעק"א לאיסור, עד שיבורר יותר בעזה"י".

אולם בקיצור שלחן ערוך עם פירוש שערים מצויינים בהלכה (סימן פ ס"ק לב*) ציין לשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' קלא) ושו"ת אבני צדק (סימן לד) ושו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן צו) שחלקו על הכרעתו של רבי עקיבא איגר, והעלו להיתר, מטעם שמותר להתחיל במלאכה בערב שבת שתגמור בשבת.

ואמנם בעיקר דבריו של רבי עקיבא איגר, כבר נשאל האבני נזר (או"ח סי' נא) – מדוע נאסר להקנות חפץ בערב שבת על מנת שהקנין יחול בשבת "מאי שנא מכל המלאכות שמותר לפעול מבעוד יום שתעשה המלאכה בשבת", וביאר האבני

נזר: "חילוק גדול יש, דבכל המלאכות, המלאכות נעשית מאליהם בשבת ואין צריך עוד אל האדם, שאפילו מת האדם טרם נעשה המלאכה, תעשה המלאכה. אבל בקנין הרי הקנין נעשה בשבת מחמת האדם, שאם מת או מכר לאחר, קנין הראשון בטל. וכיון שהקנין נעשה מכח האדם בשבת, יש לומר דחשוב עושה הקנין בשבת, ואף שלא עשה בשבת, יש לומר כמו מימר [העושה תמורה] חשיב מעשה הואיל בדיבורו אתעביד מעשה חשיב עושה מעשה, הכא נמי הואיל מחמתו נעשה מעשה הקנין, חשיב עושה מעשה".

על כל פנים, לדעת רבי עקיבא איגר והנוקטים כמוהו, אסור להשאיר אתר אינטרנט שבו מתבצעות עסקאות פתוח בשבת, כי לשיטתם, באופן שהמקח נגמר מעצמו בשבת יש אסור שבות גזירה שמא יבוא לכתוב בשבת. [אלא אם כן נשוב ונאמר כי בקניה באמצעות אשראי באינטרנט אינה נחשבת כמעשה קנין אלא התחייבות, ואז לא שייך לומר כאן את הסברו של האבני נזר, שעיקר האיסור הוא "הואיל מחמתו נעשה מעשה הקנין, חשיב עושה מעשה"].

- ין -

בש"ת הר צבי (ח"א סי' קכו) יישב הגרצ"פ פרנק באופן אחר, מדוע אין דברי רעק"א שאסר להקנות חפץ בערב שבת על מנת שהקנין יחול בשבת, סותרים

את הכלל שאין עליו עוררין, שמותר להתחיל מלאכה מערב שבת ואף שהיא נגמרת בשבת, וז"ל:

"דמב"ל מקום חילוק יש בדבר, דהיכא דכל הקנין מתחילה ועד סוף נעשה ונגמר בשבת, בכאי גוונא יש איסור שבות על המקנה ועל הקונה, שניהם שקולים הם לעבור על שבות זה. מה שאין כן כשהקנין נעשה בערב שבת על מנת שיחול בשבת, יש לדון דאין איסור שבות אלא על הקונה, דלגבי המקנה לא יגרע מכל מלאכה דאורייתא שמותר לעשותה מערב שבת אף על פי שהמלאכה הולכת ונגמרת ביום השבת, דעיקר איסורא של המקנה הוא מעשה הקנין והמעשה נעשה בחול, אבל איסור שבות של הקונה הוא עצם הזכיה והקנין. ולכן אף כשהקנין נעשה בחול, מכל מקום איסורו במקומו עומד, שהרי כל זכיתו וקניינו הוא בשבת".

ומבואר בדבריו, שגם לדעת רעק"א שיש איסור מדרבנן להקנות חפץ בערב שבת על מנת שהקנין יחול בשבת, איסור זה נאמר רק על הקונה ולא על המקנה. כי באיסור מקח וממכר בשבת יש הבדל עקרוני בין האיסור של הקונה לאיסור של המקנה. איסורו של המקנה הוא מעשה הקנין, בעוד האיסור של הקונה הוא בעצם הקנין והזכיה. ולכן המוכר שעשה את מעשה הקנין בערב שבת, אינו עובר על איסור מקח וממכר בשבת ואף שהקנין עצמו חל בשבת, כמו בכל מלאכה

דאורייתא שמותר להתחילה מערב שבת. מה שאין כן הקונה, מכיוון שהאיסור שבות שלו הוא בעצם הקנין, לכן אפילו כשמעשה הקנין היה בערב שבת, עובר על איסור בגלל שהזכיה עצמה היתה בשבת.

נמצא לפי הגרצ"פ שעל בעל אתר מסחרי שבו ניתן לקנות מוצרים בשבת, אין איסור להשאיר את האתר פתוח מצד עצמו, כי הוא אינו עובר על איסור גם לדעת רעק"א שאסר להקנות חפץ בערב שבת על מנת שהקנין יחול בשבת, וכל האיסור הוא רק של הקונה. ועל כן הנדון בזה הוא רק האם בעל האתר עובר על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או איסור 'מסייע לדבר עבירה', במה שגורם לקונה לעבור על האיסור, ויבואר להלן [פרק ט].

- יח -

הפעלת מכונה אוטומטית לממכר בשבת

המהרש"ג (ח"ב סימן קיז) דן בענין העמדת מכונות אוטומטיות לממכר ממתקים [ביום חול] במקום שיתכן שיקנו מהם יהודים בשבת:

"כלי הנקרא אטאמאט שנתחדש בעתים הללו שמניחין אתו בחוץ ברה"ר ומשימין בתוכה ציקערליך [סוכריות] וטשאקאלאד [שוקולד] והוא נעשה על אופן זה שמי שמשליך בתוכה מטבע הנקצב בעד הציקערליך או הטשאקאלאד, יכול לפתוח תיבה קטנה ויכול ליקח הסחורה בעד

המטבע". והספק הוא: "כיון שהיא עומדת בחוץ גם בשבת קודש ויבואו אנשים עכו"ם או ישראלים דלא מעלי ויקחו הציקערליך או הטשאקאלאד וישליכו שם המטבע גם בשבת, אם אין כאן להישראל בעל האטאמאט הנ"ל איסור של מקח וממכר בשבת".

לדעת המהרש"ג, הרי זה ככל מלאכה שיותר לעשותה מערב שבת אף על פי שהיא נגמרת בשבת: "דיותר לפרוש מצודה מבעוד יום אף שצדים בשבת, וכן מותר לתת צמר לתוך היורה להיות נצבע בשבת והרכה מלאכות הדומה לזה, והטעם, דהמלאכה נעשה בשבת מעצמו ממילא, ואע"פ שהוא עשה פעולה לזה מערב שבת, מכל מקום מותר אף שכל המלאכות הללו הם דאורייתא, אם כן כל שכן במקח וממכר הנעשה בשבת ממילא, ודאי מותר אף שהוא עשה פעולה לזה מערב שבת".

והוא מוסיף שאף לדעת רבי עקיבא איגר "יש להתיר בנדון דידן, דשאני התם שמתחילה כשנותן הישראל האפפערט יודע שיוגמר המקח בשבת, ולכן סבירא ליה דזה הוי כמוכר או קונה בשבת ואית ביה משום מקח וממכר שאסרו משום גזירת כתיבה. אבל בנדון דידן כשמשים הישראל הציקערליך והטשאקאלאד בהכלי, אינו קובע כלל זמן על שבת, ואין הישראל יודע כלל אם יבוא העכו"ם לקנות בשבת או בחול, בודאי אין שום איסור להישראל להניח בתוך הכלי החפצים והעכו"ם יקנה אימת שירצה, ומותר גם לדבריהם". כלומר,

מכיוון שבמקח וממכר הנעשה באמצעות מכונה אוטומטית אין וודאות שיתבצע קנין בשבת, כי אולי לא יבואו קונים, אין זה דומה למה שאסר רעק"א שהקונה והמוכר מסכמים מראש להחיל את קנין בשבת.

המהרש"ג מסכם את תשובתו להתיר את השימוש במכונות אוטומטיות

לממכר מוצרים בשבת, בתנאים הבאים:

"[א] באם האטאמאט עומד ברשות הרבים, באופן שהעכו"ם הלוקח משם חפץ אינו נכנס לרשות של הישראל כלל, והכל רואים שאין הישראל עומד שם כלל ואינו ידוע כלל אם העכו"ם לוקח ובאיזה זמן הוא לוקח, אז מותר גמור הוא.

[ב] ואם הוא עומד בחצר או בחנות הישראל המוכר, באופן שהעכו"ם כשהוא לוקח את החפץ הוא יוצא מרשות הישראל עם החפץ, אז גם כן מדינא מותר. ורק למעשה יש להחמיר בו מטעם שכתבתי לעיל, כיון דמכל מקום יוצא העכו"ם בשבת מרשות הישראל עם חפץ שהיה עד עתה של הישראל, כמש"כ למעלה לחוש לדברי הרמ"א.

[ג] ובכל אופן אסור לישראל להניח בהכלי הנ"ל בשבת או ביום טוב חפצים אף שאינם מוקצים, מכל מקום כיון שהישראל עושה פעולה בשבת שעל ידי אותה פעולה יהיה יכול העכו"ם ליקח החפץ להוציא מרשות הישראל ולהכניסו לרשותו, שייך ביה איסור של מראית עין שיאמרו שהישראל מכר לו חפץ בשבת".

- יט -

את המעות עד מוצאי שבת, על פי מה שכתב בשו"ת מהרי"א אסאד (או"ח סימן פג) "שמצא תקנה לענין דורונות ומתנות שנתונים בשבת להרב לכבוד הדרשה, ויש בזה משום איסור מקח וממכר, כאשר תמה בזה המג"א (סי שו ס"ק טו) דיכוון המקבל המתנה שלא לקנותו בשבת עד מוצאי שבת, אע"ג דחצרו של אדם קונה שלא מדעתו, היינו באינו יודע, אבל ביודע ואין מכוון לקנות לא קני... ובכוונה הפכית שמכוון על מנת שלא לקנות ודאי שאין קונה הדבר בעל כרחו. ואם כן יש עצה גם בנדון דידן לומר בפירוש קודם שבת שאינו רוצה לקנות המעות עד מוצאי שבת ושוב אין בזה משום איסור מקח וממכר".

פדנא הכריע המנחת יצחק: "היוצא לנו מזה, דבהתקיים כל התנאים, היינו שהכלי עומד שלא ברשות ישראל, ובמקום שאינו ידוע מי בעל הכלי, והכל נעשה מערב שבת, ועוד יתנה שני התנאים דלעיל קודם השבת, יש מקום להתיר".

גם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' לה) דן בענין העמדת מכוונות אוטומטיות לממכר בשבת, ולאחר שהזכיר את דברי האחרונים [המובאים בשערים המצויינים בהלכה] שחלקו על הכרעתו של רבי עקיבא איגר, והתירו מקח המתחיל מערב שבת ונגמר מעצמו בשבת, והביא את דברי המהרש"ג שהתיר את השימוש במכוונות אלו בשלושת התנאים הנ"ל, הוסיף עוד שני תנאים:

[א] כדי לצאת ידי חשש האיסור לשיטת רעק"א, יתנה בעל המכונה [המוכר] בערב שבת שכל מי שישלשל מטבע למכונה בשבת ויקבל חפץ מהמכונה, הרי החפץ מכור לו כבר מערב שבת. ותנאי זה מועיל, מכיון שלהלכה קיימא לן שבדינים מדרבנן "יש ברירה" [ואיסור מקח וממכר בשבת הוא רק מדרבנן].

[ב] מאחר ובעל המכונה קונה בשבת את המעות שנכנסו בשבת למכונה, עליו להתנות לפני שבת שאינו מעוניין לקנות

סיכום: מדברי קבלה נאסר מקח וממכר בשבת, ונקטו הפוסקים כעיקר, שהטעם לכך הוא גזירה שלא יבוא לידי כתיבה בשבת. ונחלקו הפוסקים האם מותר להחליט בערב שבת על קנין שיגמר [מעצמו] בשבת: לדעת רעק"א הדבר אסור מדרבנן, אך יש שלא החמירו בזה, וכדין כל מלאכה שהותחלה בערב שבת ונגמרה מעצמה בשבת. ולפי זה פתיחת אתר אינטרנט בשבת אשר בו מתבצעות פעולות קנין בשבת תהיה תלויה במחלוקת זו. אלא שכבר נתבארו דברי המהרש"ג והמנחת יצחק, שאפילו לדעת רעק"א הנ"ל, מותר להעמיד מכוונות אוטומטיות לממכר מוצרים, וזאת מאחר

והמוכר לא קבע מערב שבת עם הקונה להחיל את הקנין בשבת ואין כל ודאות שיהיה קנין בשבת. ולפי זה הוא הדין באתר אינטרנט, למרות שניכר שהאתר שייך לישראל, הרי לא רואים את הקונה היושב בביתו ומזמין את המוצר יוצא מרשות ישראל עם המוצרים שקנה, וזה נחשב כמו המכונה האוטומטית הנמצאת ברשות הרבים שהתיר המהרש"ג את העמדתה שם אם "הכל רואים שאין הישראל עומד שם כלל ואינו ידוע כלל אם העכו"ם לוקח ובאיזה זמן הוא לוקח".

ברם יתכן שעדיף שבאתר יופיע רק שם החברה, ולא יהיה ניכר שמו של הבעלים היהודי, כי באופן ששמו של הבעלים היהודי ניכר, נחשבת המכונה כנמצאת ברשות היחיד ולא ברשות הרבים, וניכר שקונים ממנו בשבת, ובוזה לא התיר המהרש"ג.

אמנם כאמור, גם המהרש"ג והמנחת יצחק הציבו סייגים בהיתר זה, וסייגים אלו תקפים גם בהפעלת אתר אינטרנט הפתוח בשבת. ולכן אין ליהודי לעשות כל פעולה באתר בשבת [בדומה לאיסור להכניס מוצרים למכונה האוטומטית], וכמו כן ראוי שיתנה בערב שבת שאינו מתכוין לזכות ולהקנות בשבת עצמה, ובכוונתו להקנות את החפץ הנמכר לקונה כבר בערב שבת, ולזכות בכסף הקנין רק במוצאי שבת.

[ולדברי הגרצ"פ פרנק, אין איסור על בעל האתר [המוכר] להשאיר את האתר פתוח, שכן גם לדעת רעק"א שאסר להקנות חפץ בערב שבת על מנת שהקנין יחול בשבת, כל האיסור הוא רק של הקונה. והנדרון האם בעל האתר עובר על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או איסור 'מסייע לדבר עבירה', במה שגורם לקונה לעבור על האיסור, יבואר להלן].

וכמו כן בעיקר הטעם לאסור מקח וממכר הנעשה בשבת באמצעות כתיבה במחשב, כבר הערנו לעיל כי לדעת הפוסקים **שכתיבה במחשב בשבת אסורה מדרבנן** ולא מהתורה, לכאורה אין לאסור מקח וממכר בשבת, שאסור מגזירה דרבנן, גזירה שמא יבוא לכתיבה בשבת במחשב, שהיא עצמה רק איסור מדרבנן.

פרק ו: שכר שבת

- ב -

לא גזרו רבנן, משנה ברורה שם ס"ק כג].
וכתב הרמ"א: "ואם שכרו לשנה או לחודש,
לכולי עלמא שרי". והיינו, כי בדרך זו שכר
השבת מובלע בתוך התפילות שמתפלל
החזן גם בימי החול, ולפיכך אין איסור
בדבר.

ומעתה יש לדון אם בעל האתר עובר על
איסור שכר שבת בנטילת תשלום
עבור השירותים שהוא מספק באתר בשבת,
או עבור קניית מוצרים שהוזמנו מהאתר.

ולפי המתבאר בדברי רש"י שטעם איסור
שכר שבת הוא גזירה משום מקח
וממכר, חוזרים אנו למבואר בפרק הקודם –
ובאופנים שנתבארו לעיל שאין בפתיחת
האתר איסור מקח וממכר בשבת, בטל גם
טעם איסור שכר שבת.

- בא -

אך נראה, שאין חשש שכר שבת כאשר
אתר האינטרנט פתוח בשבת, מטעם
נוסף.

בשו"ת מחנה חיים (ח"ג או"ח סימן כא) חידש
כי במקרה שאין צורך וענין
שהמלאכה תתבצע דווקא בשבת, אף על
פי שהיא נעשתה בפועל בשבת, אין
בתשלום עבורה משום שכר שבת, וז"ל:
"בפעולה אשר נעשה בשבת והיתה יכולה
לבוא בחול כמו בשבת, ואם היא באת

בגמרא (בבא מציעא נח, א) מובא: "השוכר
את הפועל לשמור את הפרה,
לשמור את התינוק, אין נותנים לו שכר
שבת. ואם היה שכיר שבת, שכיר חודש,
שכיר שבוע, נותנין לו שכר שבת". ומבואר
שאסור לקבל שכר עבור עבודה שנעשתה
בשבת, אולם כאשר השכר הוא עבור עבודה
של כל החודש או של כל השבוע, באופן
ששכר השבת ניתן "בהבלעה", אין בזה
איסור, וכפי שפירש רש"י: "נותנין לו שכר
שבת, שנבלע בשכר שאר הימים, ואינו
מפורש לשבת".

דין זה נפסק להלכה בשלחן ערוך (או"ח סי'
שו סעיף ד) "השוכר את הפועל לשמור
זרעים או דבר אחר, אינו נותן לו שכר שבת,
לפיכך אין אחריות שבת עליו. היה שכיר
שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע,
נותן לו שכר שבת, לפיכך אחריות שבת
עליו. ולא יאמר תן לי של שבת, אלא אומר
תן לי שכר השבוע או החודש או יאמר לו
תן לי שכר עשרה ימים". ובמשנה ברורה
(ס"ק טז) הביא את דברי רש"י (כתובות סד, א ד"ה
כשכר שבת) שפירש בטעם הלכה זו: "גזירה
מדרבנן משום מקח וממכר ושכירות".

ובן נפסק בהלכה הסמוכה (סי' שו סעי' ה)
"אסור לשכור חזנים להתפלל בשבת,
ויש מי שמתיר" [כי לדעתו "במקום מצוה

בשבת אין מן ההכרח שתהיה כפולה פעם שנית בחול, נהפוך הוא אם נעשית בשבת הוא רק שהזדמן כך על יום השבת ועל ידי כך לא צריכה להיות ביום חול. כגון, רופא שנקרא לחולה בשבת קודש, אפילו אם ששכרו הוא יען שבא לבית החולה או בעבור שמצוה על פי חכמתו מה לעשות רפואה שיסיר המכאוב והייסורים, ואם היה נקרא בחול היה גם כן שכרו בעבור טרחתו וחכמתו ונזדמן שנחלה האיש בשבת והראה הרופא חכמתו בשבת. אם כן אין היום שבת גורם שיבוא בעולם הפעולה וקבלת השכר, רק שהזדמן במקרה שהוא שבת, בזה ליכא איסור שכר שבת. דדוקא אם הפעולה נקשר בשבת יש איסור בשכר שבת."

ולפי זה פסק המחנה חיים שלדוור המחלק מכתבים בשבת אין איסור לקבל שכר על מלאכתו: "מוביל מכתבים, שבא שכרו יען כי הולך לבי דואר ומביא המכתבים לבית אשר שולח לו המכתב, ואם היו באים המכתבים בחול, היה גם כן שכרו שוה כמו אם באים בשבת, ועל ידי כך שבא הענין הנכתב באגרת בשבת לא יבוא שנית בחול אותן הדברים בעצמן, וכן אם נחלה ונאנס ולא יוכל להובילם בשבת. אף על פי כן צריכים לשלם לו שכרו אם יביאם ביום אחר שבת, ומה שצריך להובילם בשבת הוא מחמת שאם יתרשל כשליחותו ענוש יענש משר הבי דואר, אבל שכרו לא הוקצב בזה יען שבא המכתבים בשבת והוא מביאם לכל איש ואיש בשבת, אם כן הוה השכר שבא במקרה ולא קשור ביום שבת דדוקא.

בשלמא אם הבי דואר לא יביא מכתבים לאותו מקום אלא בשבת, היה לחקור על שכר שבת, אבל בי דואר שמביא מכתבים בכל יום, אם כן המכתבים הבאים ליהודים בשבת הוה במקרה ולא שייך בו שכר שבת."

מדבריו למדנו כי באתר אינטרנט שמוכרים בו מוצרים, והקונה צריך את המוצר אבל אין לו צורך לקבלו דדוקא בשבת, אין איסור שכר שבת.

- כב -

מלכד זאת, כאשר דנים האם יש איסור שכר שבת באתר מסחרי הפתוח בשבת, יש להבדיל בין האפשרויות הבאות:

[א] תשלום קבוע עבור שימוש שבועי, חודשי או שנתי, המאפשר כניסה חופשית לאתר.

[ב] תשלום עבור קניית חפץ שהוזמן באינטרנט בשבת.

[ג] תשלום חד פעמי עבור אספקת מידע, שמיעת מוסיקה או שימוש באמצעי בידור מסוגים שונים.

הנודע ביהודה (תנינא או"ח סימן כו) דן בענין הפעלת בית מרחץ בשבת, ובתוך דבריו כתב שאין כל איסור בגביית תשלום בעד הטבילה בשבת משתי סיבות: "חדא, דטבילת הנשים דבר מצוה הוא, ודומה לשכר החזנים (או"ח סימן שו סע' ה) שיש מי שמתיר. ועוד, שהרי שכר העצים ודאי מותר, דאטו מי שלוקח דבר מחברו בשבת

לא יפרע לו בחול. ואם כן רשאי ליטול שכרו בהבלעה עם שכר העצים, וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, והרי המנהג פשוט שהנשים הטובלות בשבת שנותנות לבעל המקוה שכרו, ותו לא מידי כעת".

ומבואר בטעמו השני של הנודע ביהודה, שהיות ואת שכר העצים שבהם מסיקים את האש בבית המרחץ ודאי מותר לשלם, הרי שהשכר על מעשה הטבילה בשבת מובלע בתוך שכר העצים. ועל פי דברי הנודע ביהודה כתב המנחת יצחק (ח"ג

סי' לד; תחילת דבריו הובאו לעיל אות יט) בתשובתו להתיר העמדת מכוונות אוטומטיות שנמכרים בהם מוצרים בשבת, וז"ל: "אכן כנראה אין בזה משום שכר שבת, דאף אם נאמר דבעל הכלי חושב בהמחיר שלוקח בעד החפץ, גם בעד שכר הכלי, שמחזיק שם הסחורה, שייך בזה מה שכתב הנודע ביהודה לענין שכר הרחיצה וז"ל, ועוד שהרי שכר העצים ודאי מותר, דאטו מי שלוקח דבר מחברו בשבת, לא יפרע לו בחול, ואם כן רשאי ליטול שכרו בהבלעה עם שכר העצים, עי"ש. וממילא הוא הדין הכא דשייך כל זה".

לפי זה נראה כי כאשר התשלום עבור השימוש באתר האינטרנט הוא תשלום קבוע עבור שימוש שבועי, חודשי או שנתי, אין איסור שכר שבת, שהרי השכר הוא **בהבלעה**. וכמו כן, כאשר התשלום הוא עבור קניית חפץ שהוזמן באינטרנט בשבת, והטיפול בו וכן מסירתו ללקוח תהיה ביום חול, אין איסור שכר שבת, שכן השכר **מובלע** בתשלום על כל הפעולות השונות הנעשות בימי החול [אחסון, שינוע, משלוח ועוד].

ברם בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן נו) בתוך דבריו בענין הפעלת אתר אינטרנט בשבת [הדברים יובאו במלואם להלן פרק ח] נקט שאין ללמוד מדברי הנודע ביהודה לנדון דידן, וז"ל: "ומה שהעיר כב' מדברי הנודע ביהודה, דהתיר מטעם נכון לשלם עבור שימוש במקוה טהרה בשבת, הנה אין הנדונים דומים כלל, דהתם אין הנדון אלא התשלומים, זאת אומרת גדר שכר שבת, בזה ישנם שני טעמים להקל. או משום שכר שבת עבור מצוה כעין שכר החזנים בשבת בסי' ש"ו, או מטעם השני שכתב הנודע ביהודה משום דמשתמש הלה בנכס חבירו, אבל **עצם ההשתמשות הוא השתמשות ופעולת היתר או מצוה**". ומבואר בדברי הגר"ש ואזנר, כי לדעתו ההיתר של הנודע ביהודה ששכר הטבילה נחשב "מובלע" בתשלומים עבור העלויות השונות הכרוכות בתפעול בית המרחץ, נאמר רק כסניף להתיר קבלת שכר בעד מעשה מצוה, ולא כהיתר העומד בפני עצמו לכל נדון שאינו של דבר מצוה. אולם דבריו צ"ע, מנין לו כן.

פרק ז: מראית עין

- כג -

חכמים אסרו לעשות בשבת דברים שיש בעשייתם חשד 'מראית עין', שהרואים עלולים לחשוד שהעושה אותם עובר איסור, אף על פי שאין בעצם המעשה איסור.

מסיבה זו אסור ליהודי להשכיר מרחץ שלו לאינו יהודי, מכיון ששמו של היהודי על המרחץ, וכפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' רמג סע' א) "לא ישכיר אדם מרחץ שלו לאינו יהודי מפני שנקרא על שמו ואינו יהודי זה עושה מלאכה בו בשבת דסתם מרחץ לאו לאריסותא (פירוש, אריס הוא העובד ליקח חלק ממה שישביח לבעליו) עביד ואמרי שכל הריוח של ישראל ושכר את האינו יהודי בכך וכך ליום, ונמצא האינו יהודי עושה מלאכה בשליחותו של ישראל. אבל שדה מותר, שכן דרך לקבל שדה באריסות, ואע"פ שיודעים שהוא של ישראל, אומרים האינו יהודי לקחה באריסות ולעצמו הוא עובד. ותנור דינו כמרחץ, ורחיים דינם כשדה". ויסוד האיסור הוא משום 'מראית עין', כמו שכתבו המג"א (ס"ק ה) והמשנה ברורה (ס"ק א). והיינו מכיון שמרחץ בדרך כלל אינו עשוי להחכירו באריסות, וכל עובר ושב יודע שכל הנעשה במרחץ, גם אם הוא נעשה על ידי גויים, נעשה בשליחותו של הישראל ולטובתו [והרווחים הם של הישראל], חששו חכמים שהרואים את

המרחץ פתוח בשבת לא ידעו שבמקרה זה הנכרי הוא אריס [ועושה אדעתא דנפשיה], אלא יחשבו שהוא פועלו של בעל הבית, ויחשדו בבעל הבית שעובר על איסור אמירה לנכרי בשבת. ובשל כך נאסר הדבר בשבת משום 'מראית עין' [מה שאין כן שדה, שרגילים להחכירה באריסות, והגוי העובד בה, לעצמו הוא עובד, ואין חשש מראית עין].

ואמנם לכשנדייק בדברי המהרש"ג והמנחת יצחק שהתירו העמדת מכונות אוטומטיות שנמכרים בהם מוצרים בשבת [הובא לעיל אות י-א] היה זה בתנאי שאין שמו של ישראל על המכונה, ואין יודעים למי שייכת המכונה, ואין היא עומדת ברשותו של הישראל אלא ברשות הרבים. ומטעם זה, אסר המנחת יצחק בתשובה אחרת (ח"ט סימן כד) להשאיר חנות ובה מוצבות מכונות כביסה אוטומטיות [המופעלות באמצעות מטבעות] פתוחה בשבת, מכיון שהחנות נחשבת לרשותו של היהודי, ו'שם ישראל' נקרא עליה.

- כד -

השארית מכשיר כספומט פתוח בשבת

בקוביץ תחומין (חלק יט עמ' 357) דן הרב אורי דסברג בענין "אי סגירת בנקומט [כספומט] בשבת", והקיש מדברי המהרש"ג

והמנחת יצחק ש"אם במרחץ כך, הרי שבבנקומט, המצוי בדרך כלל בכותלו של הבנק, ושמם של הבנק מתנוסס עליו לתפארה – בוודאי כך. מה עוד, שבמרחץ מדובר שהנכרי הוא שעושה שם מלאכה, והנהנים ממנה בשבת אף הם נכרים, ואעפ"כ נאסר הדבר כששמו של היהודי עליו. וודאי שכך בבנקומט, שבה נעשית מלאכה בשבת בעבירה ע"י יהודים הבאים לעשות פעולות בנקאיות באמצעותו. בבנקומט לא רק שהוא ניצב ברשות הבנק, ורק חלון הפעלתו פונה לרחוב, אלא שכל כולו אומר מי הם בעליו. הדבר מצויין הן בשלט שעליו, הן בצג המחשב שנגלה לעיני כל מפעיל, והן בפתקים היוצאים ממנו לאחר סיום הפעולה הבנקאית".

יחד עם זאת, לדעתו תועיל הצבת שלט בנוסח "בנקומט זה פתוח לצרכי המשתמשים בו קודם לכניסת השבת ולאחר צאתה", כדי לא לחייב את הבנק לדאוג במיוחד לסגירת המכשיר, גם אם סגירה זו אינה מחייבת שיגיע פקיד עם כניסת השבת כדי לסגור, ובמוצ"ש כדי לפתוח.

בקובץ תחומין הבא אחריו (חלק כ עמ' 421) פרסם הרב דסברג מאמר המשך בענין "מערכות תיקשוב בנקאיות בשבת", ומסקנתו בנוגע למידע באמצעות מחשב ביתי ואינטרנט: "שהצעתנו באשר לבנקומט שרירה וקיימת גם לגבי המחשב הביתי, והיא, להקדים ולהודיע בכניסה לאתר הבנק, שהאתר פתוח רק לצורכי המשתמשים בו

בימי החול. הודעה כזו יכולה לנטרל את אחריותו של הבנק מהחובה לסגור את אתר הבנק ואת תוכניות המחשב המספקות את המידע" [אולם הוא מוסיף: "זה נכון רק לגבי מידע שנאגר במחשב המרכזי של הבנק עד לכניסת השבת. אמנם המידע נכנס אוטומטית למחשב עם כל פעולה שנעשית בחשבונות הבנק, ואין יד הבנק מעורבת בהכנסת המידע, גם אם נעשו הפעולות הבנקאיות בשבת. אולם אין מקום לפטור את הבנק מהחובה לחסום את הדרך בפני העלאת מידע חדש שנוצר בשבת. אם מידע זה נחוץ לימי השבוע שלאחר השבת, הזמן לאחסנו הוא לאחר השבת, ולא במשך השבת עצמה. יתר על כן, ההנאה מאגירת המידע בשבת, הרי היא כהנאה מ'מעשה שבת'. גם אם אין הנהלת הבנק אשמה באגירה זו, הרי האשם הוא האדם שהפעיל את המערכת בשבת. כאשר הוא או אחר נהנה ממאגר זה, הרי הוא נהנה ממעשה שבת, והרי לכולי עלמא מעשה שבת אסור לו ולאחרים בשבת עצמה. נחוץ איפוא לחסום את הדרך בפני העלאת מידע חדש למחשב המרכזי על הבנק, ומן הסתם יש צורך להודיע על כך בעת מסירת המידע. נמצא שלהודעה הקודמת יש להוסיף: האתר פתוח רק לצרכי המשתמשים בו בימי החול, והמידע המופיע בו נכון עד לכניסת השבת בלבד".]

מסקנה ברוח זו נכתבה גם בשו"ת במראה הבזק (ח"ה עמ' 94) "שאינן כאן חשש 'חשד' ו'מראית עין', שהרי הכל יודעים,

שמכשירים אלו פועלים אוטומטית, ללא כל שיתוף יד אדם, ואם כן, איזו 'מראית עין' שייך כאן [ואולי משום כך לא מזכיר בשו"ת מהרש"ג תנאי זה שאין שם ישראל על המכונה, ורק מצריך שהמכונה לא תעמוד ברשות ישראל, מפני שרק אז יש מראית עין שאולי הישראל מכר לו את המזון ישירות ולא באמצעות המכונה]. לכן נראה שגם בהשאת אתר אינטרנט רגיל או מסחרי פתוח בשבת לא שייך 'מראית עין' וחשד, אפילו שם ישראל על האתר (סיומת י.ל. וכדומה), מפני שהכל יודעים שהאתר עובד אוטומטית, ללא התערבות אנושית. ועוד יתכן לומר, שאין דין חשד ו'מראית עין' במקום שאין בו יהודים כשרים כלל וגם לא יתכן שיהיו, כי כל החשש של 'מראית עין'

הוא שיהודי כשר יחשוד ביהודי כשר אחר שהוא עובר על איסור. ועוד יש לומר, שכיון שאין מקור לגזירה 'משום מראית עין' במקרים מחודשים כאלה, איננו רשאים לחדש גזירות כאלה".

אמנם למעשה מסיים בשו"ת במראה הבזק: "ואולי לכתחילה כדאי להוסיף הודעה מפורשת שההזמנות המתקבלות באתר לא יטופלו עד למוצאי שבת, ואז בוודאי שאין חשש כלל. מפני שעדיין יכול הטוען לטעון שגם באתר אינטרנט מסחרי ישנו חשד ומראית עין, שבעלי האתר מתפעלים אותו בשבת עצמה, ומוציאים את ההזמנות ומטפלים בהן בשבת, או שעמי הארצות יחשבו שהדבר אסור והבעלים עובר על איסור".

מסתבר איפוא, כי אין לאסור השאת אתר אינטרנט פתוח בשבת משום 'מראית עין', שהרי ידוע שכל הפעולות נעשות באתר בשבת באופן אוטומטי וללא מגע אדם. ואולי לרווחא דמילתא כדאי לפרסם באתר הודעה מיוחדת שלא נעשות בו כל פעולות בשבת, והטיפול בהודעות והזמנות מתבצע רק בימי החול.

★ ★ ★

פרק ח: זילותא דשבת

- כה -

לעשותן מבעוד יום והן נמשכות מעצמן בשבת: "תנו רבנן פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר תחת הכלים (ערב שבת) ומתגמרין והולכין כל היום כולו", מלבד

כאמור לעיל [אות א] נחלקו בית שמאי ובית הלל האם שביתת כלים אסורה בשבת. ובסוגיית הגמרא (שבת יח, א) הובאו דוגמאות למלאכות נוספות שמותר

מלאכה אחת שנאסר לעשותה הגם שנגמרת מבעוד יום: "אבל אין נותנין חטין לתוך הרחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום". ובטעם האיסור "אמר רבה מפני שמשמעת קול". ופירש רש"י: "ואוושא מילתא בשבת, ואיכא זילותא". והיינו שיש זלזול בשבת כאשר נעשית בה מלאכה, ואפילו נעשית המלאכה מאליה.

טעם זה בהסבר איסור נתינת חיטים לרחיים של מים נאמר על ידי רבה. אולם בגמרא מובא שרב יוסף חלק עליו, ולדעתו האיסור הוא משום "שביתת כלים" ואליבא דבית שמאי הסבורים שאדם מצווה שכליו לא יעשו פעולה בשבת. ומבואר בדברי התוספות (ד"ה ולימא) שרב יוסף העדיף לבאר את דברי הברייטא כדעת בית שמאי שאינם להלכה, מאשר לחדש טעם ["מפני השמעת קול"] שכלל לא מוזכר בגמרא. להלכה נחלקו הראשונים ובעקבותיהם הפוסקים, האם מסקנת הסוגיה כדעת רבה, ויש לאסור בשבת טחינת הרחיים משום "השמעת קול". או שהלכה כרב יוסף, ואם כן אין כל איסור בטחינת הרחיים מאחר ששביתת כלים לא נפסקה להלכה כמבואר לעיל [אות א]. ולמעשה פסק בשו"ע (סימן רנב ס"ה) כדעת הראשונים שהכריעו כרב יוסף, שאין איסור בשבת משום השמעת קול. אולם הרמ"א (שם) נקט כדעת המחמירים שיש איסור בשבת משום השמעת קול: "והכי נהוג לכתחילה. מיהו במקום פסידא יש להקל".

והנה לדעת הרמ"א, מלאכה שנעשית מעצמה בשבת ויש בה השמעת קול אסורה בשבת משום 'זילותא שבת', ולכאורה יתכן כי ה'זילותא' היא בגלל השמעת קול המעוררת את תשומת לב לכך שנעשה מעשה שאסור לעשותו בשבת. וממילא, בהשאת אתר אינטרנט פתוח בשבת באופן שאין בו השמעת קול, לא יהיה שייך איסור זה.

- כו -

אולם מדבריו של רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד ס"ו ס) מתבאר כי יש לאסור משום 'זילותא דשבת' גם דברים שאין בהם השמעת קול.

רבי משה נשאל האם מותר לכוון בערב שבת שעון שידליק בשבת בבוקר תנור שבו יתבשלו או יאפו מאכלים בשבת כשעה לפני אכילתם. ובתוך דבריו כתב: "אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר, שהוא 'זילותא דשבת', ואף 'זילותא דיום טוב' הא אסרו בכמה דברים. כיוון שברור שאיכא 'זילותא דשבת' הוא בכלל איסור זה, ממילא אף שלא אסור זה ביחוד, דכל עניין זילותא הוא האיסור, וגם פשוט לענ"ד דעושה דבר שהוא 'זילותא לשבת' הוא עובר בידים על חיוב הכבוד [של שבת] שמשמע שהוא גם כן חיוב התורה שנתפרש על ידי הנביאים... וממילא מובן דהדברים שעשייתן הוא זילותא לשבת, הוא גם כן עובר על מצוה זו דכבוד שבת. ועוד גרוע

דהרי עובר זה במעשה, שלכן אף שנימא שאינו בכלל הגזירות דחכמים, אבל גם בלא צורך הוא עובר במעשה על חיוב כבוד השבת. וזה שהוא זילותא הוא דבר שמוכן לכל, שלכן מסתבר לע"ד שאסור להעמיד בערב שבת על ידי מורה שעות [שעון] שיעשה העלעקטרי [חשמל] למחר מלאכה". ומפורש בדבריו שהאסור לעשות מעשים שיש בהם זלזול בכבוד שבת, הוא גם במעשים שאין בהם השמעת קול.

או"ם כשנעמיק בגדר איסור השמעת קול בשבת, נמצא כי טעם איסור נתינה לרחיים הוא מפני החשד שיחשדוהו שטחן בשבת. והאיסור משום "השמעת קול" פירושו, מכיון שהרחיים משמיעות קול יש פרסום למלאכה, ויבואו לחושדו שעושה מלאכה אסורה בשבת. וכן מפורש בדברי ספר האגור (הלכות שבת תקיט) שנשאל האם מותר להכין מלפני שבת "זוג המקשקש לשעות עשוי על ידי משקולות [שעון "אורלוגין"] כדי שילך ויקשקש כל השבת, כי שמא יש לדמות לנותן חיטים לרחיים". ובתשובתו כתב ש"עיקר טעמא דאוושא מילתא - שיאמרו רחיים של פלוני נותנים בשבת, דסבירי בשבת נתן בהם חיטים".

ואמנם מטעם זה הסביר רבי משה בהמשך דבריו שם, מדוע נהגו להשתמש בשעון שבת לצורך הדלקת וכיבוי החשמל, מכיון שכולם יודעים שבדרך כלל מכוונים את השעון בערב שבת כדי שיפעל בשבת - ואם כן אין חשד

שנעשתה פעולת איסור בשבת, וז"ל: "אבל על כל פנים אין לאסור מה שכבר נהגו להקל בהעמדת העלעקטרי בערב שבת על ידי מורה שעות שיכבה וגם שידליק בשבת להזמן שהעמידו, וגם ממילא ליכא זילותא לשבת בזה כיון שהיו מקומות שנהגו בזה אדרבה למצות כבוד סעודת שבת, אבל הבו דלא לוסף עלה להתיר גם לבשול ומלאכות אחרות, ויש לאסור" [עכ"ד בקיצור].

ולפי דבריו יוצא כי גם בהשאת אתר אינטרנט פתוח בשבת אין חשש 'זילותא דשבת', שהרי אין כאן השמעת קול, ומה גם שידוע לכל שאתרים אלו פועלים באופן אוטומטי ולא על ידי אדם, והרי זה כשימוש בשעון חשמל אשר ידוע שהדרך לכוונו מאתמול, ולכן אין בזה חשד שנעשתה מלאכה אסורה בשבת, ואין סיבה לאסור משום זילותא דשבת".

- כז -

שימוש בנתונים שהוקלפו 'במזכירה אלקטרונית' בשבת

בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' ע), נשאל האם מותר להשאיר 'מזכירה אלקטרונית' פתוחה בשבת ויום טוב לשם קבלת הזמנות לעסקאות, וההזמנות תטופלנה במוצאי שבת.

בתחילת דבריו הוא נוטה להיתר, בדומה למה שכבר נהגו העולם להשתמש ב'שעון שבת', ובמכונות

אוטומטיות לממכר מוצרים בשבת "ובנדון דידן עדיף עוד יותר, דאף אם מישוהו יטלפן לו בשבת לקנות או לגמור איזה עסק ומסחר, הברירה בידו שלא לציית לו לאחר השבת, וכשגומר בדעתו לאחר שבת לציית לו, נגמר העסק באמת לאחר השבת ולא ביום השבת".

אולם בסיום דבריו נטה להחמיר ולאסור את השימוש ב'מזכירה אלקטרונית' בגלל החשש לזלזול בכבודה של השבת, לפנינו דבריו:

"והוין לזה על זה נאמר 'חכמים הזהרו בדבריהם' בזמן שהטעניק צועד רק צעדים קדימה, ויוכל היות בימים קרובים לסדר חנות גדולה ע"י אוטומט וטאנבאנד, שהחנות תפתח מאליה לשעה הנדרש, והקונים יבואו לשם אף כשאין שום איש בשם, רק על ידי סיועי הטעניק של אוטומט ושאר אמצעים כדומה וכדומה יסתדר הכל בשם, תתחלק הסחורה להקונים תמורת המעות שהם נותנים בשם. ואם נזלזל בקדושת שבת בההיתרים של הטעניק משום שהכל נעשה מעצמו, יוצמח מזה חילול שבת גדול, שאדם בשבתו בבית המדרש או על שלחנו של סעודת שבת ומנגן זמירות לכבוד שבת, ועסקו או משרדו עובד בשבת עבירו כבימות החול. העובדה בעצמה שהעסק שלו עובד בפרהסיא בשבת במקח וממכר עבירו, זה כבר אינו שבתון. ובכל אופן מעובדין דחול או מראית עין בפני עם הארץ

שלא ידעו דיני התורה, לא יצאנו. וגם זכור את יום השבת לקדשו שלא יהא מעשיך בשבת כבחול גם כן לא נתקיים בעובדות כאלו, ולא דמי להיתר דאוטומט העומד בקרית חוצות בלי שם ובלי בעלות שלא נודע למי הוא שייך, אחרת היא, כשאדם עושה דברים כאלו בביתו וברשותו.

ועוד, ואפשר זה העיקר, דבאוטומט אינו מכוין מלאכתו ליום השבת, אדרבה ניחא ליה שכל הסחורה המונחת באוטומט יזדבן קודם השבת, אבל בנדון דידן מכוין ביחוד מלאכתו על יום השבת, וכעין זה מצינו נמי לענין חול המועד דמלאכת דבר אבוד מותר בחול המועד, ובמכוין מלאכתו לחול המועד אסור וקונסין אותו כבמועד קטן דף י"ב, אף שמלאכה בחול המועד פלוגתת הראשונים אי מהתורה או רק דרבנן. אם כן מכל שכן לענין שבת החמורה במכוין להיעשות מלאכה עבירו בשבת דאסור, וכשנתיר שהמסחר והקנין ישתרע גם על יום השבת, אפי' על ידי היתר על פי דיני התורה, יוכל לצמוח מזה שקדושת השבת יתחלל ויתזלזל עד למאד, ובני מנע רגלך מזה".

ולפי השקפה זו, נראה שיש לאסור גם השארת אתר אינטרנט פתוח בשבת, וכפי שכתב הרב הראשי לישראל, רבי יונה מצגר בקובץ הזכרון ויען שמואל (חלק ח' עמ' קכו) בענין "מכירה באמצעות אתר מסחר אלקטרוני בשבת - האם דינו שוה לחנות המוכרת מוצרים בשבת". ולאחר שהעלה

את הצדדים שנדונו לעיל, סיים בדברי החלקת יעקב, וכתב: "ומדבריו נלמד לנדון דין שיש לחוש לחילול כבוד השבת בהפעלת אתר שכזה".

- כח -

אולם בשו"ת באר משה (ח"ו קונטרס העלעקטריק סימן ג) התיר להשאיר 'מזכירה אלקטרונית' פתוחה בשבת "אם רוב רובא של קוניו הם נכרים, אבל אם מיעוטא דמינכר מקוניו הם מחללי שבת, הגם שאין לאוסרו והמיקל לא הפסיד, דמשום דמחלל שבת אינו צריך להפסיד קוניו הגויים, עם כל זה המחמיר תבוא עליו ברכה". ולאחר שציין את צדדי ההיתר שאין לחשוש משום מקח וממכר בשבת ושכר שבת [וכמבואר בהרחבה בפרקים הקודמים] סיים:

"אחר כתבי כל זה, ראיתי בתשובת חלקת יעקב שמתחילה כתב כמעט ככל דברי, דעל פי ההלכה אין מקום לאסור. אולם אחר כך עשה עצמו לדייני גזירה וגזר גזירה חדשה שבודאי אין ביד שום רב, יהיה מי שיהיה, לגזור מעצמו גזירות חדשות. ובוודאי אם גדולי רבנים דזמנינו יגזרו גזירה, ובהסכמה יעלו לגזור, בוודאי נכוף ראשינו לקבל גזירתם, אבל רב יחידי בוודאי אין בידו לגזור וגם בוודאי לא נקבל גזירתו".

[נדון דומה מוצאים אנו בשאלה האם מותר לענוד שעון יד אלקטרוני עם

מחשב, שנחלקו הפוסקים האם ניתן לחדש בדורינו 'גזירה' שלא להשתמש במה שמותר מצד ההלכה. בספר תפלה למשה (ח"א סימן כג אות ו) הביא הרב משה לוי את דברי רבי מאיר מזוז, ראש ישיבת כסא רחמים "שלא היתה דעתו הרחבה נוחה מההיתר, וכה אמר לי, שלפי דעתו מלבד שיש לדון מצד מוקצה מחמת הסוללה שבשעון, יש בזה זילותא לשבתא בטלטול מכשירי חשמל שהפעלתם אסורה בשבת, אע"פ שהפעילם מערב שבת, ורק לצורך חולה וכיו"ב יש לסמוך להקל. והוסיף עוד, שאם נתיר בזה יבואו להקל יותר בעוד עניינים דומים שאסורים מן הדין ולפרוץ גדר חומת השבת הפרוצה בלאו הכי, עכ"ד. ודבר ה' בפייה אמת, וחכם עדיף מנביא, ואיזהו חכם הרואה את הנולד, כי הנה באמת בשנים האחרונות הוסיפו לחדש שעונים אלקטרוניים עם מחשב ועם משחקים אלקטרוניים שונים ועוד ידם נטויה, והצבור שהורגל לטלטל שעונים אלקטרוניים פשוטים מטלטלים עתה גם שעונים אלו ועונדים אותם בזרועם בשבת ואין פוצה פה. ובאלו בודאי איכא זילותא לשבתא שהם כלי חול מובהקים, שהרי אסור להשתמש בהם בשבת".

אולם לעומתם כתב הגר"ע יוסף (יחווה דעת ח"ב סימן מט) "שמכל מקום אין לאסור לענוד את השעון [אלקטרוני עם מצבר] בשבת, משום גזירה שמא ישכח וילחץ על הכפתור הנזכר, כמעשהו בחול, ויבוא לידי חילול שבת, וכמו שאסר מטעם זה גם כן

הגאון רבי עקיבא סופר בשו"ת משנת רבי עקיבא (סימן כו), שלא להשתמש במכונת שמיעה בשבת אף על פי שהיא דולקת מערב שבת, משום שמא ישכח ויכבה אותה בשבת. אולם זה אינו, כי באמת אין אנו מוסמכים לגזור גזירות וסייגים מדעתנו לאחר חתימת התלמוד. וכמבואר בדברי הרא"ש בשבת (פרק ב סימן טו), לפיכך נראה להלכה שמותר לענוד בשבת שעון אלקטרוני אוטומאט, במקום שיש עירוב. ובנו, רבי יצחק יוסף הוסיף על דבריו (ילקוט יוסף, שבת ח"ב עמ' תפד) וציין למה שכתב בשו"ת רב פעלים (ח"א סימן כה) להתיר לנסוע על אופניים בשבת, ואין לגזור שמא יתקלקל ויתקנו בשבת, שאין לגזור גזירות חדשות מרעתנו, כמו שכתבו הראשונים. והוסיף שאפילו הדברים העלולים להתקלקל וקלקולם מצוי ושכיח, עם כל זה, כל שלא גזרו עליהם חז"ל בפירוש, אין אנחנו יכולים לגזור עליהם מדעתנו. וסיים: "ומה שכתב הרב משה לוי מסברא דנפשיה שיש בזה זילותא דשבת, הנה לא מצינו זילותא דשבת אלא גבי השמעת קול, וגם בזה לדעת מרן ליכא למיחש לזה. ומה שהעיר על מה שנהגו לישא שעון עם מחשב ואין פוצה ומצפצף, ע"ש. הנה לא ראינו ולא שמענו מי ששכח והשתמש במחשב שבשעון יד בשבת, ואף אלה הרגילים להשתמש במחשב שבשעון בימות החול אימתא דשבת עליהו, ואין לנו כח לגזור גזירות חדשות אחר חתימת התלמוד בדברים שאינם מפורשים בדברי רבותינו, וכן

ראינו אצל כמה תלמידי חכמים הנושאים על ידם בשבת שעון יד עם מחשב, ולא חשו להחמיר מחשש שמא ישתמשו במחשב בשבת ומעולם לא נכשלו בזה, ובדברים אלו אין אחר המנהג כלום, וכמבואר. וכן השיב לי מרן אאמו"ר [הגר"ע יוסף] שליט"א."

בנוסף לכך יש לציין את דברי שו"ת במראה הבזק [בהמשך הדברים שהובאו לעיל אות כד] בענין החשש ל'זילותא דשבת' בהשאת אתר אינטרנט פתוח בשבת: "יש להעיר שהאגרות משה דיבר על אודות מקרה שהאדם עושה בערב שבת מעשה, שיגרום זילותא דשבת [מעמיד שעון שבת שידליק בשבת עצמה], מה שאין כן באתר אינטרנט כשהוא נמנע מסגירת האתר [ואינו עושה מעשה בערב שבת שיגרום ל'זילותא דשבת']".

ואילו החלקת יעקב דיבר על כך שאדם, שמשאיר בביתו 'מזכירה אלקטרונית' פתוחה, נחשב פרהסיא וכו', ויש להסתפק, אם פעילות אתר אינטרנט חשובה כפעילות פרהסיא [ובודאי שאינו נמצא בביתו של הבעלים]. ואולי יש לחלק בין אתר אינטרנט ששם יהודי עליו [או שיש בו סיומת I.L. - שרובם של יהודים] ובין אתר אינטרנט שאין שם יהודי עליו. שאם אין שם היהודי על האתר, לא שייך לומר שניכר כאן זלזול שבת בפרהסיא. וכן לענין הגדרת פרהסיא, יתכן שיש לחלק בין אתרים המשמשים את הציבור הכללי, לבין אתרים

שמשמשים בעיקר יהודים. שהרי שהרי דברי משנה ברורה (ס"י שפה ס"ק ו) לא תתכן פרהסיא זה "עשרה מישראל". אמנם על פי כלל מציאות של מחלל שבת בפרהסיא".

לאור האמור בפרק זה, אף שמצאנו בדברי הרמ"א שיש דברים שנאסרו בשבת משום השמעת קול, כגון טחינה בריחיים המופעלות על ידי מים וללא מעשה של אדם מתוך החשש שעל ידי זה יגרם זלזול בכבוד השבת. ונתבאר, כי טעם האיסור משום 'זילותא דשבת' נאמר גם בדברים שאין בהם השמעת קול בדווקא.

אולם נתבאר לעיל, שיתכן לומר שבהשאת אתר אינטרנט פתוח בשבת אין 'זילותא דשבת', מפני שאין כאן השמעת קול, וגם ידוע לכל שאתרים אלו פועלים באופן אוטומטי ולא על ידי אדם, ומאחר ועיקר ה'זילותא דשבת' היא בגלל החשד שנעשתה מלאכה אסורה בשבת, כאן לא שייך חשד זה. ומה שיש מקום לחשוש לאסור את המותר מצד גזירות חדשות לחשוש מפריצת גדר בחומת השבת, אין הדבר פשוט כלל ועיקר, האמנם יש בכח חכמי הדורות שלאחר חתימת התלמוד לחדש גזירות מדעתם.

★ ★ ★

פרק ט: 'לפני עור לא תתן מכשול' ואיסור 'מסייע לעוברי עבירה' - בהכשלת הגולשים באתר

עד עתה נדונו בהרחבה מה הם האיסורים האפשריים שעובר עליהם בעלי אתר אינטרנט הפתוח בשבת, מחמת מעשיו - מדין שביתת כלים, שכר או הנאה ממעשה שבת, חשש מראית עין, זילותא דשבת, או בגלל האיסור למכור בשבת.

כעת, נותר לברר אלו איסורים עלולים הגולשים באתר לעבור בשעה שיכנסו לקרוא את הכתוב בו, או לקנות באתר מוצרים. האיסורים האפשריים לכאורה הם:

[א] הפעלת המחשב. [ב] כתיבה במחשב. [ג] איסור מקח וממכר שיש על הקונה בשבת.

וממילא יש לדון האם בעלי האתר עובר על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לעוברי עבירה', כתוצאה מכך שהשאיר את האתר פתוח בשבת.

- כט -

לעיל [פרק ג] נתבאר כי בהפעלת מחשב בשבת, יש איסור דאורייתא של מבעיר או בונה [לדעת החזון איש]. אולם לא מסתבר לאסור בשל כך להשאיר אתר אינטרנט פתוח בשבת, כדי שבעל האתר לא יעברו על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לעוברי עבירה'. כי הסבירות שאדם יפעיל את המחשב במיוחד עבור גלישה או מסחר באתר הזה לא כל כל שכיחה, וקשה לומר שזו תהיה סיבה לסגור את האתר כדי לא להכשיל את הגולש באיסור דאורייתא של מבעיר או בונה.

ודשאלא היא רק, האם בעלי האתר עובר על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לעוברי עבירה', בהשארת אתר פתוח משום שהגולשים עוברים באיסור בשעת הכתיבה על המחשב.

אמנם נוכחנו לראות כי נחלקו הפוסקים האם בכתיבה על המחשב בשבת יש איסור כותב או בונה מהתורה או מדרבנן. ונמצא לפי זה, שלדעת הגרש"ז אויערבך יתכן ובעל האתר מכשיל את הגולשים באיסור בונה מהתורה, וכן לדעת הגר"ש ואזנר בעל האתר מכשיל את הגולשים באיסור כתיבה מהתורה. אכן, בדברי הפוסקים נאמרו סברות שונות, אשר לפיהן אין בכתיבה על המחשב איסור כתיבה ובנין מהתורה, וכמבואר לעיל.

אך למעשה אין בזה נפקא מינה, כי המנחת חינוך (מצוה רלב אות ד) הביא מחלוקת ראשונים, האם המכשיל את חברו באיסור דרבנן עובר א' לפני עור' מדאורייתא. ונקט למעשה כשיטת רבנו תם המובא בתוספות (עבודה זרה כב, א ד"ה תיפוק) שעובר באיסור 'לפני עור' גם כשמכשיל חברו באיסור דרבנן. ואם כן, גם אם בפתיחת האתר מכשיל בעליו את הגולשים באיסור דרבנן, הוא עובר על איסור 'לפני עור' מהתורה.

אלא שבעיקר איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לעוברי עבירה', צריך לברר אם שייך בכלל בנדון השארת אתר אינטרנט פתוח בשבת, כדלקמן.

- 5 -

איסור לפני עור ב'חד עברא דנהרא'

התורה הזהירה 'לפני עור לא תתן מכשול' (ויקרא יט, יד), ואיסור זה כולל גם הכשלת אדם מישראל בעבירה, כמשמעות הסוגיא במסכת עבודה זרה (ו, ב) "מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח, תלמוד לומר ולפני עור לא תתן מכשול". וכתבו שם תוספות (ד"ה מנין) "נראה דהוא הדין בכל שאר איסורין", וכמפורש בדברי הרמב"ם (ספר המצות, לא תעשה מצוה רצט) "ולאו זה אמרו שהוא כולל גם כן מי שיעזור על עבירה, או יסבב אותה כי הוא יביא האיש ההוא

שעוורה תאוותו עין שכלו וחזר עוד ויפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו או יכין לו סיבת העבירה". ולפי זה מאחר שצרכן אינטרנט הגולש בשבת עובר בוודאי על איסורי דרבנן, ואולי אף על איסורים מהתורה [כמבואר לעיל] בשעת הכתיבה על המחשב בשבת, נראה לכאורה שבעלי האתר המשאירים את האתר פועל בשבת עוברים בשל כך על איסור 'לפני עור'.

ואולם בהמשך הסוגיא מבואר שאחד התנאים לעבור על איסור 'לפני עור' הוא רק ב"דקאי בתרי דנהרא". והיינו, כאשר החוטא לא יכול היה לעשות את העבירה ללא עזרתו של המכשיל. והדוגמא המבוארת בגמרא היא, נזיר העומד בצד אחד של הנהר ויש בקבוק יין בעבר השני של הנהר, אך אין באפשרות הנזיר לעבור את הנהר ולהגיע אל היין בכוחות עצמו. או אז, המגיש את כוס היין לנזיר עובר על איסור 'לפני עור', כי בלעדיו לא היה הנזיר חוטא. אבל 'בחד עברא דנהרא', כאשר הנזיר יכול היה להגיע ליין בעצמו, כי הוא נמצא באותו צד של הנהר שבו נמצא היין, אין המושיט יין עובר באיסור 'לפני עור'.

ואם כן, כאשר אדם מחזיק בבעלותו אתר, שיש אתרים אחרים הדומים לו אשר פתוחים גם הם בשבת, יתכן שאין עליו איסור 'לפני עור', שכן אין זה מוגדר כ'תרי עברי דנהרא'.

ואולם היתר זה לכאורה לא קיים כאשר מדובר באתר יחודי שאין דומה לו,

המוגדר כ'תרי עברא דנהרא'. יחד עם זאת, בשו"ת במראה הבזק (ח"ה סימן לו הערה 6) העירו שיש מקום לטעון שגם אם אתר מסוג זה יהיה סגור בשבת, הגולש שאינו מודע לסגירתו ינסה להיכנס בו ויחלל שבת בנסיונו זה, ואם כן סגירת האתר תמנע לכל היותר 'תוספת איסור'. ושאלת 'לפני עור' בתוספת איסור שנויה במחלוקת ראשונים. הריטב"א והמאירי בעבודה זרה (ו, ב) כתבו שאין איסור 'לפני עור' בתוספת איסור, אך מתוספות (שם ד"ה מנין) משמע שאמנם עוברים. ועוד ציינו שם למה שכתב בגליון מהרש"א (י"ד סי' קנא) על פי דברי הגמרא בבבא קמא (סט, א) בענין 'הלעיטתו לרשע וימות', שבמקום שעובר העבירה עובר ממילא עבירה שאין באפשרותו למנוע ממנו, וישנה אפשרות שתוך כדי כך יעבור עבירה נוספת שיש באפשרותו למונעה ממנו, אין חיוב למונעו.

- לא -

איסור 'לפני עור' במכירה

והנה לעיל [אות טז] נתבאר כי באופנים מסויימים הקונה באתר האינטרנט בשבת, עובר על איסור מקח וממכר בשבת. **ועתה** נראה לדון מצד נוסף, האם בפתיחת אתר אינטרנט שמציע מוצרים למכירה, יש איסור 'לפני עור', כי יש מקום להסתפק שמא רק הנותן מאכל אסור לחברו עובר על 'לפני עור', ולא המוכר דבר איסור.

בגמרא בקידושין (נו, א) דנו בענין מכירת בהמה מחוץ לירושלים תמורת מעות מעשר שני [ובהמה הנקנית תמורת מעות המעשר שני מותר לאוכלה רק בירושלים] – האם רשאי למכור גם כשיודע שהקונה לא יאכל את הבהמה בירושלים. וכתב שם רש"י (ד"ה אמר ר' אלעזר) בתוך דבריו: "מוכר זה יודע שהמעות מתחללות על הבהמה וחולין הן בידו, ועבר על לפני עור לא תתן מכשול, דיודע שהלוקח מתכוין לאוכלה בעירו". ומפורש בדבריו שגם במוכר שייך איסור 'לפני עור'.

אולם התוספות (שם ד"ה אבל) הקשו על רש"י: "מאי לפני עור לא תתן מכשול איכא הכא, הלא אם לא יקח ממנו יקח מאדם אחר, ולא שייך לפני עור אלא דוקא דקאי בתרי עברי דנהרא כגון מושיט כוס יין לנזיר". כלומר, לדעת תוספות אין מוכר עובר על 'לפני עור', מכיון שקונה שיכול לקנות דבר איסור במקום אחר, אינו נחשב כנמצא ב"תרי עברי עברא דנהרא", שהרי היה יכול לעשות את העבירה גם ללא עזרתו של המכשיל – לקנות את האיסור במקום אחר. ולכן המוכר אינו נחשב כנותן "מכשול". ועל פי דברי התוספות פסק בשו"ת תורת חסד (או"ח סימן ה) כי דברי הרמ"א (סי' קסג סעי' ב) בהלכות נטילת ידים שאין להאכיל פת למי שלא נטל ידיו משום 'לפני עור לא תתן מכשול', נאמרו רק כשנותן לו מאכל, ולא כשמוכר מאכל, כי במכירה אין איסור 'לפני עור' משום

שזהו כ"חד עברא דנהרא", שאינו עובר על 'לפני עור'.

ומאחר ובמכירה אין 'לפני עור' כמבואר לעיל, הרי שאדם המחזיק בבעלותו אתר, שיש אתרים אחרים הדומים לו אשר פתוחים גם הם בשבת, אינו עובר על 'לפני עור'.

אולם בשו"ת יחזה דעת (חלק ג סימן לח) הביא הגר"ע יוסף מחלוקת הפוסקים האם במכירת מוצר אסור שניתן לקנותו אצל ישראל אחר, עובר המוכר על איסור 'לפני עור'. לדעת המשנה למלך (הלכות מלוה ולוה פ"ד ה"ב) אין המוכר דבר אסור עובר על 'לפני עור' דוקא אם יוכל לעבור על האיסור מבלי שתהיה יד ישראל באמצע, אבל אם לא יימצא דרך לעבור אלא על ידי שישראל אחר יספק לו את האיסור, כיון שגם הישראל האחר מוזהר משום לפני עור לא תתן מכשול, לא נפקע האיסור בכך, ושכן מוכח מלשון התוספות (חגיגה יג, א). ושלא כדברי הגאון רבי משה בנבנשתי בשו"ת פני משה שאינו מחלק בכך, וסובר שכל שיכול לעבור אפילו על ידי ישראל אחר, אין בזה איסור מן התורה משום לפני עור לא תתן מכשול. ומתבאר כי לדעת המשנה למלך, אם ניתן להשיג את האיסור בקניה מידי של ישראל אחר, אין זה פוטר את המוכר מאיסור 'לפני עור', כי מאחר וגם הישראל השני מוזהר על לפני עור "לא פקע האיסור בכך". ובשדי חמד (מערכה ו כלל כו אות ט) כתב שגדולי האחרונים הכריעו כדעת

המשנה למלך [ואמנם בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן סז) אסר מטעם המשנה למלך להעמיד בארץ ישראל מכונה אוטומטית למכירת אוכל ברשות הרבים בשבת, אף על פי שיש שם מכונות של בעלים אחרים, מכיוון שגם בעלי המכונות האחרות הם על פי רוב יהודים].

אולם בהמשך דבריו מסיק הגר"ע יוסף: "אם הוחזק הישראל האחר לספק את האיסור לכל דורש, לא שייך טעם זה, וגם המשנה למלך אפשר שיודה באופן כזה". והיינו שבמקום שהיהודי האחר המספק את האיסור אינו חושש כלל לעבור על לפני עור, גם המשנה למלך מודה שהיהודי הראשון המספק את האיסור אינו עובר כאשר הוא מוכר איסור, וכמבואר לעיל, שבמכירה אין איסור לפני עור מכיון שאינו מכשילו, כדין "חד עברא דנהרא".

אשר על כן, בנדון פתיחת אתר אינטרנט שמציע מוצרים למכירה בשבת, גם לדעת המשנה למלך אין בעל האתר עובר על 'לפני עור' בהכשלת הגולשים בקנין [האסור] בשבת, כי במידה וניתן להשיג את המוצרים הנמכרים באתר שלו גם באתרים אחרים של יהודים – הרי זה נחשב כ"חד עברא דנהרא", ואין בזה מכשול לגולש שהרי יכל להשיג את האיסור בעצמו.

ברם מאידך גיסא, לעיל [פרק ד] נתבאר בהרחבה כי נחלקו הדעות האם באתר שבו מזמין הקונה מוצר ומתחייב לשלמו באמצעות כרטיס האשראי שלו,

נחשבת פעולה זו כמעשה קנין או כהתחייבות בלבד. ואם כן, לדעת הסוברים שאין כאן מעשה קנין, הרי שלא נוכל לצרף את הסברא הנ"ל שבמכירה אין איסור 'לפני עור', שכן אין זו מכירה כלל ועיקר.

- לב -

מסייע בידי עוברי עבירה

בדברי התוספות (שבת ג, א ד"ה בבא) מפורש שהמושיט כוס יין לנזיר ב"חד עברא דנהרא", אמנם אינו עובר באיסור תורה של 'לפני עור', אך מכל מקום עובר על איסור מדרבנן והיינו איסור מדרבנן שמסייע לדבר עבירה. ולפי זה יש לאסור להשאיר אתר אינטרנט פתוח בשבת, כי הוא מסייע לגולשים בו לעבור על איסורים הכרוכים בהפעלת המחשב ובקניית מוצרים מהאתר, ואף שאינו עובר על איסור דאורייתא של 'לפני עור', אך הרי הוא מסייע בידי עוברי עבירה הרוצים להיכשל באיסורים, וכאמור, יש בזה איסור דרבנן.

אך נראה שבנדון דידן אינו נחשב כמסייע בידי עוברי עבירה מכמה טעמים המתבארים בדברי הפוסקים בגדרי מסייע לדבר עבירה.

[א] דעת הפמ"ג (או"ח סימן קסג אשל אברהם ס"ק ב) באיסור דרבנן יש רק 'לפני עור', ולא איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' [בשו"ת הרי בשמים (ח"א סימן נח) כתב שאף שמצאנו איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' במלאכת חול המועד, יש לחלק "דמלאכת

חול המועד יש לה אסמכתא מהתורה, אי נמי יש לו עיקר מהתורה. אבל באיסור דרבנן גמור [כגון בנדון השאלה שדן בה, בענין שחיטת בהמות כשרות ומכירתם בתשעת הימים], שפיר צדקו דברי הפמ"ג הנ"ל דליכא איסור מסייע"].

[ב] דברי הש"ך (יו"ד סימן קנא ס"ק ו) שאיסור 'מסייע לדבר עבירה' נאמר דוקא בישראל שומר תורה ומצוות ולא בנכרי או בישראל מומר.

[ג] דברי האחרונים שאיסור 'מסייע לדבר עבירה' הוא רק כאשר מסייע בגופו או בממונו לעבור עבירה, ולא במוכר.

כפי שסיכם את הדברים בשו"ת דברי דוד (או"ח סימן לה) וז"ל: "באיסור דרבנן לא גזרו מסייע היכא שיכול לקחת האיסור בעצמו, ובפרט [א] דבאיסור דרבנן ליכא משום ערבות, וכן כתב הפמ"ג (או"ח סימן קסג א"א אות ב). ואף על פי שיש חולקים בזה, וכמ"ש בספר לב שומע (מערכת ל אות לט), מכל מקום יש לצרף בזה דעת הרמב"ן שהובא בהר"ן סוף פרק קמא דעבודה זרה שאם יכול לעשות האיסור בעצמו אין איסור כלל משום לפני עור לא תתן מכשול, ואפילו מדרבנן. [ב] זאת ועוד, מכיון שהקונים הם אנשים חילוניים שאינם שומרי תורה ומצוות כלל, וחלקם גרועים מכך, אם כן דינם כדין מומרים שכתב הש"ך (יו"ד סימן קנא ס"ק ו) שאין אנו מצווים להפרישם, ובדלא קאי בתרי עברי דנהרא אפילו איסורא דרבנן ליכא, וכן כתב הדגול מרבכה (סו) שישראל שעובר על

עבירה זו במזיד, אין בזה משום מסייע. וכן כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן לא) שטבח שמוכר נבילות וטריפות לנכרים ואחד מהשרים הוא ישראל פושע, ואם לא יביא לו הוא, יביא לו מטבח גוי, והעלה דלא מיקרי מסייע כלל. וכן כתב מופת הדור שליט"א בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סימן סז) בשם שו"ת בית יצחק חלק או"ח (סימן כט אות ד) שלדברי הש"ך והדגול מרבכה שבישראל מומר כשהוא מזיד ויכול לקנות ממקום אחר אפילו איסור מדרבנן ליכא, היינו אפילו כשהוא מומר לאותו דבר בלבד ואין צריך שיהיה מומר לכל התורה. [ג] מה גם שלדברי כמה מהאחרונים, כאשר מוכר האיסור לגמרי לא מקרי מסייע, שהרי קיבל דמים ומכרו לגמרי וברשותו דלוקח".

- לג -

האם איסור לפני עור ומסייע לדבר עבירה בספק

בשלחן ערוך (יו"ד סי' קנא סע' א) נפסק: "אסור למכור לעובדי אלילים דברים שהם מיוחדים למין ממני אלילים שבאותו מקום". וכתב הט"ז (ס"ק א) וז"ל: "משמע באם הדבר מסופק אי לאיל שייך או לדבר אחר, אזלינן לקולא". ומבואר בדבריו, שאם יש ספק אם על ידי המכירה הוא מכשיל את השני באיסור, אין לאסור את המכירה מחמת ספק בלבד. ולפי זה יוצא, שאין כל איסור 'לפני עור' או 'מסייע לדבר עבירה' בהשאת אתר

אינטרנט פתוח בשבת, מכיון שאין וודאות שיגלשו לאתר בשבת.

ואף שהיה מקום לחלק בין הספק המוזכר בט"ז - שיתכן שהחפץ אינו אסור, שדווקא בזה לא החמירו לחשוש שמכשיל את המשמש, ולא במקום שהאפשרות להיכשל היא ודאית, והספק הוא רק אם יכשלו או לא - וכגון בנדון דידן, שאם יגלשו לאתר בשבת יעברו הגולשים באיסור וממילא בעל האתר מכשיל אותם, אך יש ספק אם בכלל יהיו גולשים לאתר בשבת.

אולם נראה שגם באופן זה אין איסור 'לפני עור'. והדברים מבוארים בריטב"א (עבודה זרה טו, ב) שכתב בתוך דבריו: "ומסתברא לי דהכי קאמר, דהתם כיון דליכא אלא לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו, היא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה ועשו סתמו כפירוש, וכל היכא דאיכא למתלי לקולא דלאו לעבירה בעי ליה, אוקמיה רבנן אדינא והתירוהו". והיינו שבמקום שאפשר לתלות ולומר שלא תהיה עבירה, אין איסור 'לפני עור'.

ובן מוכח מדברי הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פ"ח ה"ב) שכתב בנדון האיסור למכור בשנת השביעית כלי עבודה המיוחדים למלאכת קרקע למי שהוא חשוד על השביעית: "ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מותרת, מותר למכור לחשוד". ומבואר שמותר למכור בשביעית

לחשוד על השביעית כלי שמלאכתו להיתר ולאיסור, מכיון שניתן לתלות שהוא קונה את הכלי למלאכת ההיתר, ואין ודאות שיעבור על איסור.

ודין זה מפורש בהלכות נטילת ידים. הרמ"א (אר"ח סי' קסג סע' ב) פסק: "אסור להאכיל למי שלא נטל ידיו, משום לפני עור לא תתן מכשול". וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק יא) "דוקא בידוע שלא נטל, אבל בספק מותר". הרי לנו, שבמקום שיש ספק אם יטול ידיו, מותר לתת לו לאכול מאחר והרי קיימת אפשרות שיטול את ידיו ולא יעבור על איסור, ואין בזה איסור 'לפני עור'.

מכאן זה נלמד שבכל מקרה שאין ודאות שמכשיל או מסייע לדבר עבירה, אין כל איסור. והוא הדין בהשאת אתר אינטרנט פתוח בשבת, מכיון שאין וודאות שיגלשו לאתר בשבת, לא נאמרו בזה איסורי 'לפני עור' ו'מסייע לדבר עבירה'.

ובן נקט לדינא בשו"ת באר משה בתשובתו בענין מזכירה אלקטרונית בשבת [חלקים מדבריו הובאו לעיל אות ו ואות כג] "אפילו דעתו למסחר, אין לאסור, דבספק אינו עובר על לפני עור". והדברים תקפים כמובן, גם בנדון השאת אתר אינטרנט פתוח בשבת.

ויש להוסיף בהקשר לסברא זו, את מה שכתב האגרות משה (יר"ד ח"א סימן עב) "מסתבר שלא אסרו משום מסייע ידי עוברי עבירה כשליכא איסור לפני עור, אלא בנותן לו דבר שיעשה בו רק מעשה העבירה. אבל

בדבר שהעיקר הוא למעשה היתר, כגון שכירות אולם שהוא לעשות בו חתונה וסעודה, רק שיעשה שם גם מעשה עבירה דריקודים, אין להחשיב שהשכירות הוא ע"ז ולאסור. דאם לא כן היה לן לאסור מלמכור כל כלי לעוברי עבירה, כגון קדרות לבשל, משום דיבשל בו גם בשבת וגם מאכלות

★

לסיכום: גם אם הגולשים באתר אינטרנט בשבת נכשלים באיסורים, נראה כי במידה ויש ברשת האינטרנט אתרים אחרים המוכרים מוצרים זהים, ודאי שבעלי האתר לא יעברו על איסור 'לפני עור לא תתן מבשול' או 'מסייע לדבר עבירה'. ואפילו אם האתר יחודי במוצרים הנמכרים בו, לא ברור שיש איסור 'לפני עור', וגם מסתבר שאין איסור 'מסייע לדבר עבירה', כמבואר לעיל.

★ ★ ★

פרק י: הכרעת הפוסקים

- ל"ד -

הנ"ל, והישראל מתחבר בעצמו אל הקומפיוטר הענקי אשר בבעלות הגויים [השרת] אשר ישראל הנ"ל שכר מהם להשתמש הוא במידע שבידם. ובתמורת המידע שהקומפיוטר הענק משלמים הלקוחות סכום לפי כל רגע שמשתמשים בו, והקומפיוטר [ר"ל של הישראל] מדפיס מעצמו כל מה שהשתמשו בו, ומה שהשתמשו בשבת גם כן מדפיס בפני עצמו. אלא מכל מקום מה שמשתמשים בשבת עם הקומפיוטר משלמים להישראל סכום כולל גם על ההשתמשות ביום חול, והוא בהבלעה, ובתשלום אינו ניכר שכר שבת".

מאחר ונושא פתיחת אתרי אינטרנט בשבת עלה על שולחן פוסקי ההלכה רק בשנים האחרונות, עדיין לא דשו בו הרבים. יחד עם זאת, כמה מפוסקי דורינו הביעו בזה את דעתם, דעת התורה וההלכה. **בשו"ת** שבט הלוי (ח"י סימן נו) דן בענין מסחר הנעשה באתר אינטרנט בשבת, לפנינו נוסח השאלה: "אודות ישראל שיש לו קומפיוטר [מחשב] ונותן שירות מידע על הנושאים שאדם רוצה, והלקוחות שלו מתקשרים אל הקומפיוטר

תשובת הגר"ש ואזנר היתה: "הנלענ"ד ברור דכל העסק הזה הוא עסק של איסור, לא מפני שכר שבת אשר כב' רצה לתקן על ידי שהוא בהבלעה, אשר הבלעה זאת גם כן לא ברורה להיתר, כיון שפעולת השבת נחשבת בפני עצמה, אלא שמצרפים אחר כך כמה פעולות לחשבון גדול יותר, אבל אין לי עכשיו עסק בזה. אלא בגוף העובדא שיהודי הזה העמיד עסק כזה שלוקח ומוכר בשבת ללקוחות שלו באופן תמידי, ועסק שלו דהיינו חנות שלו פתוח שבעה ימים בשבוע במקח וממכר שלו, ומה שכתב כ"ת שהמשרד שלו סגור בשבת, מה יתן ומה יוסיף, וכי על המשרד דנים, על המסחר שלו דנים, שהוא הקומפיוטר אשר הוא פתוח לעבוד שבת וחול ועל ידו קונה ומוכר. וכבר כתבתי בכמה מקומות בעניי, כי אלה שמעמידים מכונות כביסה במקומות חפשים ובאים בני אדם ומכבסים בהם הכל לדעתם, והיהודי הזה עושה מסחרו בקביעות שבת וחול בשוה שיש בזה חילול שבת מדרבנן עכ"פ, וכן לענין שאר המצאות של היום שאפשר להפעיל כידוע בתי חרושת שלמים שעובדים מעצמם כאשר עיני ראו, ועושים שבת כחול, אשר אין לך זלזול שבת מדרבנן גדול מזה. ואם נמצא במקצת אחרונים צדדי היתר לזה וכיוצא בזה, אין דעתי העני' נוחה בדבריהם לפתוח חנות בשבת יו"ט כחול אם עובד מעצמו, ובמקרה דידן נקרא חנות פתוחה לקנות ולמכור".

והוא מוסיף: "והענין בזה דאם קובעים עצמם לעשות מקח וממכר בשבת גם שלא על ידי מעשה הוא בכלל איסור, הלא מבואר כעין דברינו גם בתשובת רבינו הגרעק"א [הובאו דבריו לעיל אות ח], באומר לחברו מערב שבת שיעשה קנין מערב שבת ויגמר בלי מעשה בשבת, דאסור משום שבות דמקח וממכר אף שלא נעשה שום מעשה בשבת. ויש צד דהא דידן עוד חמור מזה, דהא הן תחילת המקח והן סופו נעשים בשבת על ידי התנאים שנעשו לפני השבת, או מזמן מה שיכול להשתמש גם בשבת בכלי הנ"ל. ובאמת גם כ"ת נוטה לאיסור וצודק בטעמים, או משום מכשיל לישראל הלוקח ומסייע לדבר עבירה, או משום חילול ה'. והכל נכון, אבל לדידי אפילו יהיו הלקוחות רק גוים אסור מן הדין כאמור למעלה".

ומסקנתו לדינא: "אם שעת הדחק הוא, אין עצה אלא מש"כ כב' בסוף דבריו שישראל ישכיר הקומפיוטר בשבת לגוי והגוי יתן בתור שכירות חלק מהרווח לישראל, וגם זה אינו משנת חסידים, רק במקום הפסד".

וכך גם מסקנתו של רבי יחזקאל ראטה, אב"ד קארלסבורג (קובץ אור ישראל, מונסי, חלק לה, עמ' יח) ד"אף שיש לצדד הרבה שאין בזה איסור, היות מכיון שאין הישראל המוכר עושה בזה איזה מעשה אף גם כדיבור בעלמא, ואפילו אינו יודע מזה בכלל בשבת אם מי שהוא רוצה לקנות.

וכפי שמסרו לי אין נגמר המקח לגמרי, אלא שמודיע בזה שרוצה לקנות זה וזה, ואחר השבת אחר שכבר עבר בכדי שיעשו הוא רואה הדבר. אכן עם כל זאת אין אני מזדקק להתיר דבר זה שיעשה כן בשבת, דמכל מקום יש בזה זלזול להמוכר בעצמו שיפעל מסחרו בשבת, ובשבת צריך לראות כאילו כל מלאכתו עשויה, וגם ידוע לי שאין רוח חכמים נוחה ממנו, לכן אין אני מזדקק להתיר כלל וכלל".

ובקובין הזכרון ויען שמואל (חלק ח' עמ' קכז) מובאת תשובתו של הרב הראשי לישראל, רבי יונה מצגר, החותם את דבריו: "וכבר הורו שאר רבני קשישאי בארץ ישראל ומהם מרן הגאון הרי"ש אלישיב שליט"א והגאון הר"ח קנייבסקי שליט"א, לאסור הפעלת אתר אינטרנט בערב שבת באופן שיפעל מעצמו, ואין לנו להתיר במקום גדולים. לכן להלכה: אין להפעיל אתר למסחר אלקטרוני מערב שבת באופן שיאפשר ביצוע פעולות קניה ומכירה בשבת".

ואף בספר קדושת השבת (ח"ב עמ' טו) כתב הרב משה הררי: "לדעת רוב ככל גדולי דורינו, על בעלי האתרים באינטרנט לסגור את אתריהם לפני כניסת השבת, כך שמחלל שבת לא יוכל להיכנס לאתרים אלה בשבת. וזמן השבת לעניינים אלה הוא זמן השבת במקום שבו נמצא בעל האתר" [ובספרו מובאים בהרחבה דבריהם, והמשא ומתן עמהם].

וידידי רבי מאיר זלאטוביץ הסב את תשומת לבי, כי על פי הוראת רבי דוד פיינשטיין, אתר האינטרנט של חברת 'מסורה - ארטסקרול', נסגר לכניסת גולשים מידי שבת לפי שעון ניו יורק, והדבר מאוזכר בהודעה המופיעה בדף הבית של האתר מידי שבת.

סיכום:

כפי שהקדמנו בראשית הדברים, הדיון בנושא אתר אינטרנט פתוח בשבת נחלק לשלושה סוגים של אתרים:

אתרים שבהם מידע בלבד - אשר לא מתבצעים בהם פעולות מסחריות.

אתרים מסחריים שמזמינים מהם מוצרים והקונה מתחייב לשלם בעדם באמצעות כרטיס האשראי שלו, והמוצר ישלח לביתו לאחר השבת.

אתרים מסחריים שניתן לבצע בהם קניה בשבת, שמיידי עם סיום מסירת פרטי כרטיס האשראי, נעשה הקניין בפועל באופן אוטומטי, והקונה מקבל [אל המחשב שלו] את המוצר שקנה.

ועתה נבוא למסקנות בירור הנושאים הלכתיים העלולים להוות בעיה לפתיחת אתרי האינטרנט בשבת:

[א] שביתת כלים - אפילו אם נחשיב את אתר האינטרנט כ"כלי" של בעליו, אין כל איסור שיעשו ב"כלי" זה מלאכות בשבת מדין שביתת כלים בשבת.

[ב] איסור מקח וממכר בשבת - באתרים מהסוג השני והשלישי, שבהם נמכרים מוצרים, הרי שיש להבדיל בין אתר שמזמינים בו מוצרים בלבד, שפעולה זו אינה נחשבת קנין אלא התחייבות בעלמא, ואם כך אין בזה חשש איסור מקח וממכר בשבת. לבין אתר מסחרי שניתן לבצע בו קניה בשבת, ויתכן שהרכישה באמצעות כרטיס האשראי נחשבת כמעשה קנין מדין 'סיטומתא'. אלא שגם אם נאמר שהדבר נחשב לקנין, נתבאר כי נחלקו הפוסקים האם ניתן לקבוע בערב שבת שהקנין יגמר [מעצמו] בשבת. ואפילו לדעת המחמירים שהדבר אסור מדרבנן, ההלכה הרווחת היא שמותר להעמיד מכוונות אוטומטיות שנמכרים בהם מוצרים בשבת. אמנם לכתחילה יתכן שעדיף שבאתר יופיע רק שם החברה, ולא יהיה ניכר שמו של הבעלים היהודי.

[ג] שכר שבת - כאשר התשלום עבור השימוש באתר האינטרנט הוא תשלום קבוע עבור שימוש שבועי, חודשי או שנתי, אין איסור שכר שבת, שהרי השכר הוא בהבלעה. אך גם כאשר התשלום הוא עבור קניית חפץ שהוזמן באינטרנט בשבת, יתכן שאין איסור, שכן השכר מובלע בתשלום על כל הפעולות השונות הנעשות בימי החול [אחסון, שינוע, משלוח ועוד].

[ד] הנאה ממעשה שבת - האיסור ליהנות מחילול שבת הוא רק בהנאה מהדבר

עצמו [חפץ, מאכל] שבו נעשה מעשה של חילול שבת, ולא בהנאה המתקבלת מדמי המלאכה שנעשתה בשבת. ולכן בפתיחת אתר בשבת, גם אם יש לבעלים הנאה [תשלום] בתמורה לחילול שבת [בהנחה שנגרם חילול שבת בהפעלת האתר] - הרי זו הנאה מדמי מעשה שבת, ולא הנאה מדבר שנעשה בו חילול שבת, ואין בכך כל איסור.

[ה] מראית עין - מסתבר שלא שייך באתר אינטרנט שידוע לכל כי הפעולות נעשות בו בשבת באופן אוטומטי וללא מגע אדם. ואולי לרווחא דמילתא כדאי לפרסם באתר הודעה מיוחדת שלא נעשות בו כל פעולות בשבת, והטיפול בהודעות והזמנות מתבצע רק בימי החול.

[ו] זילותא דשבת - אף שמצאנו דברים שנאסרו בשבת מתוך החשש שעל ידי זה יגרם זלזול בכבוד השבת, נתבאר לעיל שיתכן ובהשאלת אתר אינטרנט פתוח בשבת אין 'זילותא דשבת', מפני שאין כאן השמעת קול, וגם ידוע לכל שאתרים אלו פועלים באופן אוטומטי ולא על ידי אדם, ומאחר ועיקר ה'זילותא דשבת' היא בגלל החשד שנעשתה מלאכה אסורה בשבת, כאן לא שייך חשד זה.

ומה שיש מקום לחשוש לאסור את המותר מצד גזירות חדשות לחשוש מפריצת גדר בחומת השבת, אין הדבר פשוט כלל ועיקר, האמנם יש בכח חכמי הדורות

שלאחר חתימת התלמוד לחדש גזירות מדעתם.

[ז] 'לפני עור לא תתן מכשול' ואיסור 'מסייע לעוברי עבירה' - גם אם הגולשים באתר אינטרנט בשבת נכשלים באיסורים [מלאכות כתיבה או בונה בשבת], נראה כי במידה ויש ברשת האינטרנט אתרים אחרים המוכרים מוצרים זהים, ודאי

שבעלי האתר לא יעברו על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' או 'מסייע לדבר עבירה'. ואפילו אם האתר יחודי במוצרים הנמכרים בו, לא ברור שיש איסור 'לפני עור', וגם מסתבר שאין איסור 'מסייע לדבר עבירה', כמבואר לעיל.

דברי פוסקי זמנינו בענין הובאו במקומם, ראה לעיל [פרק י' וצ"ע].

